

Zvládání vývojových úkolů u adolescentů navštěvujících nízkoprahové zařízení pro děti a mládež

Bc. Zdeňka Štiková

Diplomová práce
2012

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Zdeňka ŠTIKOVÁ**
Osobní číslo: **H10708**
Studijní program: **N 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Zvládání vývojových úkolů u adolescentů
navštěvujících nízkoprahové zařízení pro děti
a mládež**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti vývojové psychologie a nízkoprahových zařízení pro děti a mládež.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvalitativního výzkumu pomocí explorativních metod.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

JEDLIČKA, Richard et al. Děti a mládež v obtížných životních situacích. Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí. 1. vyd. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.

MACEK, Petr. Adolescence. 2. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.

SAK, Petr. Proměny české mládeže. 1. vyd. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8.

VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Helena Řeháčková
Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. listopadu 2011

Termín odevzdání diplomové práce:

27. dubna 2012

Ve Zlíně dne 17. ledna 2012

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka

L.S.

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 14. 3. 2012

.....
Zluzka Škvorc

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, ušije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce popisuje zvládání vývojových úkolů u adolescentů navštěvujících nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, přičemž východiskem je koncepce vývojových úkolů R. J. Havighursta. V teoretické části své práce se zabývám obdobím adolescence, specifikováním vývojových úkolů, různými výzkumy souvisejícími s těmito úkoly a nízkoprahovými zařízeními pro děti a mládež. Praktickou část tvoří kvalitativní výzkum, v jehož rámci se pomocí metod poslostrukturovaného rozhovoru, volných asociací a terénních zápisů z pozorování snažím zjistit, jak zvládají své vývojové úkoly v dospívání adolescenti, kteří navštěvují nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Unie Kompas ve Zlíně.

Klíčová slova: Adolescence, mládež, vývojové úkoly, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež.

ABSTRACT

This diploma thesis describes coping with developmental tasks in adolescents attending a low-threshold centre for children and minors, the conception of developmental tasks by R. J. Havighurst is the base. In the theoretical part of this thesis I deal with the period of adolescence, specification of developmental tasks, different researches related to these tasks and low-threshold centres for children and minors. The practical part is composed of qualitative research. With techniques: semi-structured interview, free associations and field notes from observation I try to find out how the adolescents attending the low-threshold centre for children and minors Unie Kompas in Zlín cope with the developmental tasks.

Keywords: Adolescence, adolescents, developmental tasks, low-threshold centres for children and minors.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Mgr. Heleně Řeháčkové za odborné rady a konzultace při vedení mé práce.

Dále děkuji účastníkům výzkumu a pracovníkům T klubu Unie Kompas ve Zlíně za jejich ochotu a spolupráci při mém výzkumném šetření.

Motto: „Není málo času, který máme, ale mnoho času, který nevyužijeme.“

Lucius Annaeus Seneca

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	10
1 TEORETICKÁ ČÁST	11
1 CHARAKTERISTIKA OBDOBÍ ADOLESCENCE Z POHLEDU VÝVOJOVÉ PSYCHOLOGIE	12
1.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA	12
1.2 VÝVOJOVÉ ZMĚNY	13
1.2.1 Poznávací procesy	13
1.2.2 Emocionalita	13
1.2.3 Oblast vztahů.....	14
1.2.4 Utváření identity.....	15
1.3 ZÁJMY	16
1.4 SOCIALIZACE A JEJÍ PROBLÉMY.....	17
2 SPECIFIKACE VÝVOJOVÝCH ÚKOLŮ V OBDOBÍ ADOLESCENCE	18
2.1 PŘIJETÍ VLASTNÍHO TĚLA, FYZICKÝCH ZMĚN, VČETNĚ POHLAVNÍ ZRALOSTI A POHLAVNÍ ROLE	19
2.2 KOGNITIVNÍ KOMPLEXITA, FLEXIBILITA - SCHOPNOST APLIKOVAT INTELEKTOVÝ POTENCIÁL V BĚŽNÉ KAŽDODENNÍ ZKUŠENOSTI.....	21
2.3 SCHOPNOST A DOVEDNOST VYTVÁŘET A UDRŽOVAT VZTAHY S VRSTEVNÍKY OBOJÍHO POHLAVÍ.....	22
2.4 ZMĚNA VZTAHŮ K DOSPĚLÝM (RODIČŮM, DALŠÍM AUTORITÁM) – AUTONOMIE POPŘ. VZÁJEMNÝ RESPEKT A KOOPERACE NAHRAZUJE EMOCIONÁLNÍ ZÁVISLOST	23
2.5 ZÍSKÁNÍ PŘEDSTAVY O EKONOMICKÉ NEZÁVISLOSTI – O VOLBĚ POVOLÁNÍ, ZÍSKÁNÍ PROFESNÍ KVALIFIKACE A UJASNĚNÍ PŘEDSTAV O BUDOUCÍ PROFESI	24
2.6 ZÍSKÁNÍ ZKUŠENOSTÍ V EROTICKÉM VZTAHU, PŘÍPRAVA PRO PARTNERSKÝ A RODINNÝ ŽIVOT	25
2.7 ROZVOJ INTERPERSONÁLNÍCH DOVEDNOSTÍ ZAMĚŘENÝCH KE SPOLEČNOSTI – ZÍSKÁNÍ KOMPETENCE PRO SOCIÁLNĚ ZODPOVĚDNÉ CHOVÁNÍ.....	26
2.8 PŘEDSTAVA O BUDOUCÍCH PRIORITÁCH V DOSPĚLOSTI – DŮLEŽITÝCH OSOBNÍCH CÍLECH A STYLU ŽIVOTA	27
2.9 UJASNĚNÍ HIERARCHIE HODNOT, REFLEXE A STABILIZACE VLASTNÍHO VZTAHU KE SVĚTU A K ŽIVOTU (SVĚTOVÝ NÁZOR).....	28
3 VÝZKUMY SOUVISEJÍCÍ S VÝVOJOVÝMI ÚKOLY V OBDOBÍ ADOLESCENCE	29

3.1	SPOKOJENOST S VLASTNÍM TĚLEM.....	29
3.2	HODNOTOVÁ PREFERENCE.....	30
3.3	KRÁTKODOBÉ A DLOUHODOBÉ ŽIVOTNÍ CÍLE.....	31
3.4	PŘEDSTAVY O BUDOUCÍ PROFESI	33
3.5	EROTICKÉ ZKUŠENOSTI, PARTNERSKÉ VZTAHY	34
3.6	VZTAHY K RODIČŮM A VRSTEVNÍKŮM.....	35
3.7	SOCIÁLNĚ ZODPOVĚDNÉ CHOVÁNÍ.....	36
3.8	DOVĚTEK	37
4	NÍZKOPRAHOVÁ ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI A MLÁDEŽ	38
4.1	CHARAKTERISTIKA A ČINNOST NZDM.....	38
4.2	KLIENTI NZDM.....	39
4.3	NZDM - UNIE KOMPAS VE ZLÍNĚ	41
II	PRAKTICKÁ ČÁST	43
5	VÝZKUMNÁ ČÁST	44
5.1	CÍL VÝZKUMU A KONKRETIZACE VÝZKUMNÝCH PROBLÉMŮ.....	44
5.2	DRUH VÝZKUMU	45
5.3	CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO SOUBORU.....	45
5.4	POUŽITÉ METODY VÝZKUMU	46
5.4.1	Terénní zápisy z pozorování	46
5.4.2	Polostrukturovaný rozhovor.....	46
5.4.3	Metoda volných asociací.....	47
5.5	ORGANIZACE VÝZKUMU	47
5.6	ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT.....	48
5.7	VÝSLEDKY VÝZKUMU	48
5.7.1	Analýza polostrukturovaného rozhovoru	49
5.7.2	Analýza volných asociací	56
5.7.3	Analýza terénních zápisů z pozorování.....	61
5.8	SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU, SROVNÁNÍ S JINÝMI VÝZKUMY A TEORIEMI	66
5.9	DOPORUČENÍ PRO PRAXI.....	73
	ZÁVĚR	75
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	77
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	80
	SEZNAM OBRÁZKŮ	81
	SEZNAM TABULEK.....	82
	SEZNAM PŘÍLOH.....	83

ÚVOD

Období adolescence bývá jedno z nejkrásnějších období v životě člověka. Dospívající jedinec prožívá své první významnější romantické lásky a užívá si svobody, neboť je mu dovoleno do značné míry experimentovat v mnoha oblastech lidského bytí. Také nabývá různých kompetencí i práv, které mu začínají umožňovat být součástí světa dospělých.

Tato životní etapa však s sebou nese i řadu těžkostí, se kterými se dospívající musí vyrovnat, zejména jde o překonání krize identity, ale také zvládnutí dalších významných vývojových úkolů, o kterých pojednává i tato diplomová práce v kontextu jejich zvládnání u adolescentů navštěvujících nízkoprahová zařízení pro děti a mládež.

Teoretická část této práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol a klade si za cíl podat podrobnější informace o dané problematice, přičemž je zároveň snahou vytvořit teoretický základ pro část praktickou. V první kapitole je tedy charakterizováno období adolescence z pohledu vývojové psychologie, druhá kapitola specifikuje vývojové úkoly tohoto období, které vycházejí z koncepce R. J. Havighursta. Třetí kapitola popisuje výzkumy související s těmito vývojovými úkoly realizované u adolescentů běžné populace a čtvrtá kapitola se zabývá nízkoprahovými zařízeními pro děti a mládež. V této poslední kapitole jsou charakterizována nízkoprahová zařízení spolu s jejich činnostmi, a dále je zde také uvedeno, kdo jsou jejich typickými klienty a na jakých principech stojí konkrétní nízkoprahové zařízení Unie Kompas ve Zlíně.

Praktickou část tvoří kvalitativní výzkum, jehož cílem je popsat, jak zvládají své vývojové úkoly adolescenti navštěvující nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, přičemž bylo pro účely výzkumu zvoleno již zmíněné nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Unie Kompas ve Zlíně.

Data od zkoumaných účastníků výzkumu byla získána pomocí metody polostrukturovaného rozhovoru, metody volných asociací a terénních zápisů z pozorování. Tato data byla dále zaznamenána a následně zpracována. V závěru práce jsou pak zjištěné údaje analyzovány, interpretovány a srovnávány s jinými výzkumy a teoriemi. Konečné výstupy z této práce jsou shrnuty a slouží jako východisko pro stanovená doporučení pro praxi.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 CHARAKTERISTIKA OBDOBÍ ADOLESCENCE Z POHLEDU VÝVOJOVÉ PSYCHOLOGIE

Adolescence neboli dospívání bezesporu patří k nejdůležitějším etapám lidského života. Jde o přechodné období mezi prožitým dětstvím a očekávanou dospělostí. V primitivních společnostech takové období neexistuje, neboť přechod do dospělosti je dán rituálem (Vágnerová, 2003). Z pohledu naší dnešní společnosti je tento časový úsek velmi důležitý, neboť dospívající se během něj připravuje na svou profesní roli a pomalu se začíná separovat od své primární rodiny, aby se z něj v blízké budoucnosti mohl stát nezávislý dospělý jedinec.

První kapitola této práce je zaměřena na období adolescence z pohledu vývojové psychologie, přičemž je cílem obecně charakterizovat toto období a podat základní teoretické informace o vývojových změnách, zájmech adolescentů a problémech, které s sebou socializace v této životní etapě přináší.

1.1 Obecná charakteristika

Období adolescence bývá ohraničeno dvěma významnými sociálními mezníky: ukončením povinné školní docházky a dovršením přípravného profesního období, které je následováno nástupem do zaměstnání s výjimkou vysokoškoláků (Vágnerová, 2000).

Co se týče věkového ohraničení, autoři se zde mírně různí. Vágnerová (2000) uvádí věk 15 – 20 let, Kuric (2000) určuje jako dolní hranici 15 – 16 let a horní hranici 18 – 21 let a Macek (2003) se přiklání k periodizaci adolescence do tří fází: časná adolescence 10 – 13 let, střední adolescence 14 – 16 let a pozdní adolescence 17 – 20 let. V této práci bude pojmem adolescence míněno časové období vymezené dle Vágnerové, tj. 15 až 20 let. Pro označení jedinců v tomto věkovém rozpětí pak bude použito pojmů adolescenti, dospívající nebo mládež.

E. H. Erikson definuje období adolescence jako páté z celkově osmi stadií životního cyklu, přičemž nejdůležitějším úkolem je hledání a nalézání identity – vědomí toho, kdo jsem, kam směřuji, ke komu patřím.

Tato životní perioda je ale také velmi důležitá z hlediska splnění dalších vývojových úkolů (nebo také překonání krizí), které mají adolescenta posunout v jeho životě vpřed. Jedním

z autorů, kteří se těmito úkoly zabývají je i R. J. Havighurst, o jehož koncepci vývojových úkolů také pojednává tato diplomová práce.

V souvislosti s adolescencí můžeme také často slyšet pojem psychosociální moratorium, který zavedl již zmíněný E. H. Erikson. Jde o dočasné odmítání stát se dospělým - zejména odmítání povinností a závazků typických pro dospělé osoby. Vyskytuje se ve stádiu mezi dětstvím a dospělostí, tj. v období adolescence.

Adolescence je určitě kvalitativně odlišné období od předchozích, a pokud chceme dospívajícím více rozumět, je nutné poznat i zásadní psychosociální změny, ke kterým u nich dochází.

1.2 Vývojové změny

Pro předchozí vývojové období pubescence jsou charakteristické především biologické změny, zatímco pro adolescenci jsou to změny psychické a sociální, mezi které můžeme podle Macka (2003) zejména zařadit poznávání, emocionalitu, vztahy a identitu dospívajícího.

1.2.1 Poznávací procesy

Vnímání okolního světa adolescentem je kvalitativně téměř totožné s vnímáním dospělého člověka. Jde o úplnost vjemů a schopnost vytvářet a reprodukovat představy. Odrazem dozrávání psychických procesů je i úmyslné a trvalejší soustředění na vědomé činnosti. I paměť se značně zdokonaluje, avšak tento proces ještě trvá zhruba do 25. roku. I když je adolescent po stránce vnímání téměř roven dospělému jedinci, uvažuje přesto povrchně, což ale není důsledkem nedostatku rozumových schopností, nýbrž nedostatkem životních zkušeností (Kuric, 2000).

I Macek (2003) píše o kvalitativních, ale také kvantitativních změnách v oblasti kognitivní, přičemž dává do souvislosti efektivnější a pružnější myšlení adolescenta s dopadem na pocity vlastní autonomie a hodnoty.

1.2.2 Emocionalita

V průběhu adolescence odeznívá náladovost a vysoká labilita, která byla charakteristická pro uplynulé období a přibývají silné prožitky (Macek, 2003).

Také Kuric (2000) poukazuje zejména na prohlubování a konsolidaci citových vlastností, které jsou propojeny se zdokonalujícím se poznáním a zvyšujícím se mravním vědomím. Zároveň upozorňuje na to, že pokud se adolescent pohybuje v tíživém prostředí, může u něj přetrvávat negativismus a vznětlivost z předcházejícího období.

Určitě je na místě také se zmínit o významu erotických citů. O těchto bude ale pojednááno v následující kapitole popisující oblast vztahů.

1.2.3 Oblast vztahů

I v oblasti vztahů nastávají u dospívajících významné změny. Nový způsob myšlení a výše uvedené emocionální charakteristiky vedou k novým hodnotícím soudům a tím i ke změně postojů a vztahů a to zejména k sobě samému, ale také k ostatním lidem (Seifert, Hoffnung, 1991 cit. podle Macek, 2003).

Co se týče vztahu k sobě samému, je toto období charakteristické zvýšeným zájmem o vlastní osobu a egocentrismem. Dospívající se začíná cítit už jako dospělý a to podmiňuje i jeho mínění o sobě. S tím je samozřejmě spojeno i sebeuvědomování, které se na konci této životní etapy více stabilizuje (Kuric, 2000).

Vztahy s rodiči se také postupně mění. Zatímco v období pubescence byly tyto vztahy velmi konfliktní, v období adolescence jsou již více přátelské. Josselsonová (1980 cit. podle Vágnerová, 2000) charakterizuje vztahy s rodiči postupným vyrovnáváním, což je důsledek toho, že se adolescent chová více zrale a nemá potřebu reagovat konfliktně.

I vztahy s ostatními lidmi jsou více harmonické. Adolescentům velmi imponují zejména přirozené autority. Potřebují, aby je někdo bral vážně, jako stejně hodnotné partnery. Také potřebují, aby jim někdo zkorigoval jejich názory – akceptovaná autorita okolím jim proto slouží k tomu, aby si ujasnili, jaké chování je společností přijímané či nikoliv (Vágnerová, 2000).

Z této potřeby vztahu adolescent – přirozená dospělá autorita také mimo jiné těží i různé volnočasové organizace pro děti a mládež včetně nízkoprahových zařízení. Dospívající se rádi vrací tam, kde se cítí být přijímáni, kde mohou svobodně vyjádřit svůj názor a kde mohou své hodnoty a postoje korigovat díky interakci s dospělou přirozenou autoritou.

V tomto období nabývají na významu i vzájemné vztahy adolescentů, láska a přátelství. Je u nich typická touha sdělovat si své prožitky. Přátelské vztahy jim také umožňují formovat

si vlastní názory, upevňovat hodnoty, ale zejména jim pomáhají odpoutat se od rodiny (Kurić, 2000).

Na počátku adolescence se dospívající většinou pohybuje ve skupině vrstevníků, kdežto na konci tohoto období se již zpravidla přátelí s jedním stabilním kamarádem, který má podobné hodnoty a postoje.

Je na místě také připomenout, že toto období je velmi důležité i z pohledu sexuality. Například podle Vágnerové (2000) v období adolescence dochází k prvnímu sexuálnímu styku, ale protože dospívající není ještě pro trvalejší vztah dostatečně vyzrálý, vztah se většinou brzy rozpadá.

1.2.4 Utváření identity

Utváření identity v období adolescence je chápáno většinou odborníků z oblasti psychologie jako alfa a omega, i když nelze tento problém zúžit pouze do této vývojové fáze. Pro lepší pochopení je potřeba tento pojem nejdříve vydefinovat.

„Vývoj vlastní identity (,kdo jsem‘) vede k nalezení sebe sama jako svébytné osoby, která má konzistentní cíle, profesní orientaci, přátelství, sexuální vztahy, morální hodnoty a skupinovou příslušnost. Je schopná nezávislého života a realistického sebehodnocení, sebeceňování a sebeutěšení“ (Kocourková, 2000, s. 39).

Macek (2003, s. 63) velmi srozumitelně rozlišuje u identity aspekt osobní a sociální. *„První čerpá především z intimní sebereflexe a sebehodnocení, úhel nasvícení vlastního já je však trochu odlišný, než je tomu v případě sebepojetí a sebehodnocení. Podstatné je vědomí vlastní jedinečnosti, neopakovatelnosti a ohraničenosti vůči druhým. Spojuje se se zážitkem ,já jsem já‘ a odpovídá na otázku ,kdo jsem‘. Sociální aspekt identity je pocit začlenění, spolupatříčnosti a kontinuity ve vztazích i čase. Odpovídá na otázky typu ,kam patřím‘, ,čeho jsem součástí‘, ,odkud pocházím‘ a ,kam směřuji‘.“*

Nejvlivnější myšlenky týkající se identity zapsal Erikson (1968 cit. podle Macek, 2003). Považoval utváření identity v období adolescence za nejdůležitější vývojový úkol, neboť adolescent musí nalézt a akceptovat své místo a hodnotu v tomto společenství.

Vágnerová (2000) vidí u adolescentů jako součást identity především mužskou a ženskou roli, vztahy k jiným lidem, vlastní tělo, kompetence a výkon. Někteří jedinci ovšem svou identitu nehledají, pouze napodobují vzory, které jsou pro ně přijatelné. To je ale považo-

váno za velmi ochuzující, neboť identita vytvořená vlastním úsilím bývá originálnější, více konzistentní a v budoucnu dokáže odolat různým tlakům. Zároveň také Vágnerová poukazuje na to, že někteří adolescenti se v této periodě života zatím nechtějí vymezit vůči světu, neboť je tento úkol spojen se zodpovědností a mnoha omezeními. Snaží se dospělost oddálit, což se projevuje „adolescentním moratoriem“.

Aby tedy proces vytvoření identity proběhl úspěšně, z výše uvedeného vyplývá, že je potřeba pomoci mládeži pěstovat přátelské vztahy. Vrstevníci napomáhají psychické separaci ze závislosti na rodině a také ve společné interakci může adolescent dojít lepšího sebepoznání, neboť si potřebuje reálně odpovědět na otázky, kdo jsem, kam směřuji, ke komu patřím.

1.3 Zájmy

V adolescenci dochází také ke kvalitativním změnám v oblasti zájmů, které jsou důležité pro rozvoj a utváření osobnosti adolescenta a mají také velký vliv na sebezdokonalování, určení místa v životě a na utváření nových vztahů (Kuric, 2000).

V zájmech u adolescentů jsou samozřejmě i značné rozdíly, které jsou zejména způsobeny individualitou osobnosti a dalšími nejrůznějšími vlivy, jakými jsou rodina, škola, společenské organizace, neformální skupiny, média. Také jsou určité rozdíly v zájmech studentů gymnázií, studentů středních odborných škol či středních odborných učilišť (Kuric, 2000).

Mezi hlavní zájmy adolescentů Kuric (2000) obecně řadí zájem o vlastní osobu, zájem o povolání, kulturní zájmy, zájem o sport, přírodu, turistiku a techniku. Také uvádí, že dospívající zajímají i celosvětové problémy, mírové řešení sporných otázek mezi státy a dále se zapojují do různých ekologických a humanitárních aktivit. Mají také snahu pěstovat zdravý životní styl.

Vágnerová (2000, s. 270-271) píše o tom, že adolescenti mají potřebu vymezit se vůči předešlé generaci, k čemuž jim slouží právě i jejich zájmy. Podle ní je například „*přijetí alternativní kultury jeden z generačně specifických způsobů sebevyjádření*“ a řadí zde aktivity, jakými jsou: poslech rockové hudby (symbol oddělení od společnosti), tvorba graffiti (projev negace hodnot majoritní společnosti), jízda na skateboardech či kolečkových bruslích (důraz na naprostou volnost a svobodu).

Zda mládež praktikuje užitečné zájmy, které přispívají ke zdravému životnímu stylu, je tedy způsobeno více vlivy. Mezi zásadní ovšem můžeme zařadit hodnoty a normy, které jsou preferované v rodině jedince a vliv vrstevníků, se kterými se stýká. Problémové zájmy pak mohou být mimo jiné odrazem tendence adolescentů vydělit se ze světa dospívajících.

1.4 Socializace a její problémy

„Socializace je celoživotní proces, v jehož průběhu si jedinec osvojuje specificky lidské formy chování a jednání, jazyk, poznatky, hodnoty, kulturu a začleňuje se tak do společnosti. Realizuje se hlavně sociálním učením, sociální komunikací a interakcí, i nátlakem“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2008, s. 216).

Z této definice vyplývá, že socializace tedy probíhá i v období adolescence, přičemž je požadavkem ze strany společnosti, aby si dospívající jedinec osvojil hodnoty, postoje, normy, které jsou žádoucí. Kuric (2000) poukazuje velmi výstižně, že adolescenti si až do této chvíle nevšimli mnoha jevů ve svém životě, avšak nyní díky novým rozumovým schopnostem začínají kritizovat ony společenské požadavky včetně názorů a života dospělých. Tento jev, kdy dospívající ke všemu zaujímají kritické postoje ovšem Kuric nepovažuje za negativní, nýbrž naopak tvrdí, že se zde začíná formovat osobní odpovědnost.

Podle Kona (1986) generační konflikt souvisí zejména se změnou obsahu repertoáru rolí. Macek (2003) k tomuto dodává, že některé role jsou totiž definovány pouze implicitně a vágně, a proto se v nich adolescenti mohou cítit nejistě, což u nich vyvolává silnou potřebu experimentovat (např. adolescent jako partner). A dále jsou zde role, které se po obsahové stránce mohou významně měnit, s čímž souvisí i jejich subjektivní interpretace a prožívání (např. role dcery či syna).

Nicméně je potřeba připomenout, že hodnoty, normy, vzorce chování adolescentů se různí a jsou závislé zejména na typu společnosti a její kultuře, na rodině jedince a na vrstevnících, se kterými se přátelí. Je docela možné, že existují určitá společenství, kde díky jinému kulturnímu prostředí konflikty mezi dospělými a adolescenty vůbec neexistují.

2 SPECIFIKACE VÝVOJOVÝCH ÚKOLŮ V OBDOBÍ ADOLESCENCE

Jak už bylo nastíněno v předešlé kapitole, je období adolescence také charakteristické z pohledu splnění určitých vývojových úkolů, které při úspěšném zvládnutí posunou jedince v jeho životě vpřed.

Vývojové úkoly existují v každém samostatném vývojovém období a bývají často přirovnávány k pyramidě. Nepodaří-li se například dítěti na počátku svého vývoje dané úkoly zvládnout, základ pyramidy nebude již nikdy dostatečně stabilní (Lacinová, Michalčáková, 2009). Pro ulehčení splnění těchto úkolů vytvořila konkrétní společnost určité osvědčené vzorce chování. Pokud se jimi ovšem jedinec neřídí a volí si svou vlastní cestu, bývá často sankcionován (Flammer, Avramakis, 1992 cit. podle Macek, 2003). Jestliže se tedy člověk nechce dostat na okraj společnosti jako její periferní člen, je žádoucí, aby se těmito kulturními vzorci chování řídil.

Mezi nejznámější autory zabývající se touto problematikou bezesporu patří Robert James Havighurst a jeho koncepce vývojových úkolů.

Podle Havighursta (1948, 1974 cit. podle Macek, 2003, s. 16) „*jsou ve vývojovém úkolu zahrnuty potřeby a očekávání společnosti, ve které jedinec žije, stejně jako jeho individuální potřeby a očekávání. Je často definován konkrétními typy situací. Zahrnuje to, co člověk sám chce naplnit jako podstatné a důležité ve svém životě, a také to, co si uvědomuje, že je důležité naplnit v kontextu vlastního života v určitém prostředí, komunitě a společnosti*“.

Některé vývojové úkoly jsou kontinuální, což znamená, že z vývojového hlediska začaly již ve fázi dětství a v jiném období se završují. Některé úkoly jsou ovšem specifické jen pro dané období.

Nastolování a zvládnání vývojových úkolů je určitě determinováno biologickým zráním těla, psychickým zráním jedince a socializačním vlivem společnosti. Havighurst (1956) se proto zabývá také časováním – vývojový úkol se objeví v čase, kdy je jedinec schopen jej zvládnout. Úspěšné zvládnutí pak vede ke spokojenosti jedince a k úspěšnému zvládnání i dalších úkolů, zatímco neúspěch vede k nespokojenosti jedince, vyjádření nesouhlasu společnosti a k těžkostem při zvládnání dalších vývojových úkolů.

I pro období adolescence Havighurst vytýčil určité vývojové úkoly, které dále specifikovala řada autorů včetně Macka (2003, s. 17): „*Přijetí vlastního těla, fyzických změn, včetně pohlavní zralosti a pohlavní role. Kognitivní komplexita, flexibilita a abstraktní myšlení – schopnost aplikovat intelektový potenciál v běžné každodenní zkušenosti. Uplatnění emocionálního a kognitivního potenciálu ve vrstevnických vztazích, schopnost a dovednost vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví. Změna vztahů k dospělým (rodičům, dalším autoritám) – autonomie, popř. vzájemný respekt a kooperace nahrazuje emocionální závislost. Získání představy o ekonomické nezávislosti a směřování k určitým jistotám, které s ní souvisejí – k volbě povolání, k získání základní profesní kvalifikace, k ujasnění představ o budoucí profesi. Získání zkušeností v erotickém vztahu, příprava pro partnerský a rodinný život. Rozvoj intelektu, emocionality a interpersonálních dovedností zaměřených ke komunitě a společnosti – tj. získání kompetence pro sociálně zodpovědné chování. Představa o budoucích prioritách v dospělosti – důležitých osobních cílech a stylu života. Ujasnění hierarchie hodnot, reflexe a stabilizace vlastního vztahu ke světu a k životu*“.

Mackova specifikace Havighurstových úkolů spočívá zejména v tom, že jednotlivé úkoly vymezil více do detailů a dále sjednotil úkoly týkající se přijetí vlastního těla a přijetí pohlavní role a naopak rozdělil úkol týkající se životních hodnot na představu o budoucích prioritách a ujasnění hodnotové hierarchie.

Vzhledem k tomu, že právě výše zmíněné vývojové úkoly a jejich zvládnutí v období adolescence jsou páteří této diplomové práce, je pokládáno za velmi důležité každou oblast daného vývojového úkolu více rozebrat.

2.1 Přijetí vlastního těla, fyzických změn, včetně pohlavní zralosti a pohlavní role

Jak už bylo řečeno, pro období adolescence je typický egocentrismus. Ten se také promítá i do pohledu na vlastní tělo. Vágnerová (2000) hovoří dokonce až o narcistním zaměření u některých jedinců. Také dodává, že tělo dospívajícím slouží jako opora vlastního sebevědomí, jistota sociální akceptace a zejména jim umožňuje být prestižní ve vztahu k druhému pohlaví. Vlastní tělo je v této době posuzováno podle určitého standardu, který je pro ně dostatečně atraktivní.

Dívky a chlapci své tělo nejlépe přijímají, pokud se podobá krásným hubeným modelkám, a herečkám či sportovcům a svalovcům. Je potřeba však zdůraznit, že tyto idealizované vzory se objevují u dospívajících pouze na začátku adolescence. Na konci této etapy si již dospívající od tohoto problému najdou odstup, neboť naleznou vlastní styl, který jim vyhovuje, a nepotřebují tedy kopírovat žádný model (Vágnerová, 2000).

Bohužel zejména dívky jsou v této době ve značné nevýhodě, neboť tělo se již v období pubescence začíná na rizikových partiích zakulacovat (břicho, hýždě, stehna) a v období adolescence tento jev ještě kulminuje. Dosáhnout tedy atraktivního standardu může být velmi těžké a pro některé dospívající téměř nemožné.

Špatně vnímané tělo včetně handicapů může vyvolávat nejistotu, negativní sebehodnocení a dokonce i autoagresi. Dívky proto v tomto směru vyvíjejí značné úsilí, dbají na štíhlost, pečují o vlasy, pleť, nehty. Pro chlapce jsou důležité svaly a fyzická síla, která pro ně znamená kompetenci potvrzující soběstačnost, a která také potlačuje nejistotu, zejména pokud není jiný způsob sebepotvrzení (Vágnerová, 2000).

Co se týče přijetí pohlavní role, adolescenti se s ní na rozdíl od pubescentů již více identifikují (Macek, 2003). V pubescenci bývá častým jevem zejména u dívek, že například hrbí záda, aby schovávaly rostoucí prsa, zatímco v adolescenci tyto partie těla pomocí oblečení rády zdůrazňují.

Opožděné sexuální dozrávání v době adolescence může být také problémem. Okolí považuje tyto dospívající stále za děti, což jim samozřejmě vadí, s rolí dítěte se již neztotožňují. Jedinec, který vypadá nezrale, bývá i mezi vrstevníky terčem posměchu nebo dokonce šikany (Vágnerová, 2000).

Selhávání v oblasti přijetí vlastního těla a pohlavní zralosti včetně pohlavní role se může podle Herzoga (2007) projevit v pocitech frustrace z vlastního těla, v sebepoškozování, v sebevražedných sklonech a v deprivaci z nejistoty ohledně sexuální orientace.

Protože tělo i pohlavní role je v období adolescence součástí identity, je tedy žádoucí, aby dospívající své tělo i pohlavní roli přijali. Proces dotváření identity by totiž nemusel zdárně probíhat a dospívající by se hůře soustředili na zvládnutí dalších významných vývojových úkolů.

2.2 Kognitivní komplexita, flexibilita - schopnost aplikovat intelektový potenciál v běžné každodenní zkušenosti

Podle Piagetovy teorie kognitivního vývoje již pubescenti umí utvářet formální logické operace, s čímž souvisí schopnost abstraktního myšlení. Adolescenti tedy touto schopností plně disponují, tudíž pro ně není problém operovat s abstraktními pojmy či pružně hledat různé řešení problémů.

I když o kognitivních změnách bylo již pojednáváno v první kapitole, můžeme krátce shrnout, že myšlení adolescentů je podle Vágnerové (2000) charakteristické maximální pružností, flexibilitou a schopností využívat nové způsoby řešení. Také preferují jednoznačná, zásadní, rychlá řešení a ke kompromisům zaujímají poněkud negativní postoj.

Macek (2003) ovšem upozorňuje na to, že ne všechny myšlenkové procesy jsou jedné podstaty a mají stejnou funkci. Lloyd (1985 cit. podle Macek, 2003) k tomuto vysvětluje, že při řešení logických problémů používáme jiné typy operací a jiné zkušenosti než při řešení sociálních situací; sociální inteligence a kompetence jsou více závislé na sociálním učení a navíc zde působí i vliv kulturního prostředí.

Z tohoto jednoznačně vyplývá, že i sebechytřejší jedinec se potřebuje pohybovat v takovém prostředí, které mu nabídne adekvátní vzorce chování, aby nabyl kompetence pro přijatelné řešení různých sociálních situací. Zda tedy adolescent využije svůj intelektový potenciál v běžné každodenní zkušenosti, bude ve značné míře ovlivňovat to, z jakého prostředí vychází (zejména rodinného) a jaké si osvojil různé návyky a dovednosti, které může uplatnit jak pro interakci s lidmi, tak pro výkon různých činností.

Každopádně své schopnosti může jedinec na konci adolescence prokázat absolvováním střední školy či odborného učiliště. Avšak během studia této školy (s výjimkou studentů, kteří se připravují na vysokou školu) bývají jejich studijní výsledky většinou slabší, neboť jim chybí motivace k práci. K získání určité profese jim stačí pouze absolvování školy, neboť při nástupu do zaměstnání se na studijní výsledky nikdo neptá (Vágnerová, 2000).

Podle Herzoga (2007) se selhávání mládeže v tomto vývojovém úkolu mohou promítnout do neschopnosti zvládat běžné denní činnosti, jakými jsou hospodaření s penězi, osobní hygiena a povinnosti vyplývající ze školní docházky.

2.3 Schopnost a dovednost vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví

Vrstevnické vztahy v období adolescence jsou ještě důležitější než v období puberty, neboť pomáhají dospívajícím v procesu separace od rodiny a umožňují sebepoznání.

Vrstevníci mezi sebou dojdou k uspokojení některých základních psychických potřeb. Je to zejména potřeba stimulace, orientace a smysluplného učení. Adolescent si díky vrstevníkům uvědomuje své podobnosti a odlišnosti od ostatních. Tato zkušenost se nedá získat v rodině (Vágnerová, 2000).

I Kuric (2000) poukazuje na smysluplné učení vrstevníků od sebe navzájem. Adolescenti se rádi účastní nejrůznějších schůzek, kde se učí jednat i s osobami opačného pohlaví. Dochází tak spontánně ke kultivaci citů, učí se něžnosti a taktnosti ve vztazích k druhému pohlaví.

Macek (2000) tato setkání vrstevníků nazývá interakční platformou. V ní se může dospívající jedinec reálně otestovat. Tato platforma nebo také vrstevnická aréna podle něj slouží adolescentům k vedení různých diskusí a planých řečí, což je v této době jedna z jejich nejoblíbenějších aktivit.

Na počátku adolescence jsou typické vztahy dospívajících se stejným pohlavím, na konci tohoto období se již interakce s opačným pohlavím zvyšuje. Přátelství mezi děvčaty je velmi blízké, důvěrné a má velkou důležitost, kdežto přátelství mezi chlapci je spíše kolektivní a založené na podobnosti zájmů, také se nevyznačuje tolik emocionalitou, neboť je spíše opřeno o výkon a sociální dovednosti. Pokud jde o blízké přátelství mezi chlapcem a dívkou, nebývá tak časté, ale pokud existuje, má svou specifickou funkci. Chlapci využívají přátelství s opačným pohlavím ke svěření se, nebo přátelství s druhým pohlavím nahrazuje vztah s chybějícím sourozencem (Macek, 2003).

Pokud adolescenti nejsou schopni vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví, stávají se outsidersy, mohou trpět pocitu deprivace nebo se mohou vůči vrstevníkům chovat nepřátelsky včetně použití šikany (Herzog, 2007).

Adolescenti tedy musí pěstovat vztahy s vrstevníky a to obojího pohlaví, neboť se takto pomalu připravují na partnerský, rodinný, profesní a vůbec celospolečenský život. Pokud v něm chtějí obstát, musejí umět vycházet s lidmi.

2.4 Změna vztahů k dospělým (rodičům, dalším autoritám) – autonomie popř. vzájemný respekt a kooperace nahrazuje emocionální závislost

V první kapitole této práce bylo zmíněno, že je úkolem adolescenta, aby se na konci tohoto období vyvázal z vazeb primární rodiny. Výsledkem tohoto odpoutání by podle Vágnerové (2000, s. 281) „měla být proměna vzájemných vztahů ve smyslu akceptace osamostatnění adolescenta a uchování pozitivního vztahu mezi rodiči a dítětem, i když na jiné úrovni než dříve.“

Jinou úroveň vztahů má Vágnerová (2000) na mysli to, že adolescenti odmítají hodnoty, chování a celkový styl života svých rodičů. Tato kritika není ale pouhým naivním odporem běžným v pubescenci, ale vyjádřením hledání svého já.

I Macek (2003, s. 55) se vyjadřuje k revoltě adolescentů vůči svým rodičům. Určitá konfliktnost rodič-adolescent (zejména na počátku období adolescence) je svým způsobem žádoucí a zdravá, neboť tam kde chybí, „dospívající vpluje do dospělosti, aniž by prošel ohněm vlastní krize.“ Taková výchova se pak bohužel odrazí v selháních adolescenta v situacích, které prověřují jeho charakter. Macek dále dodává, že pokud se ovšem vyskytuje velmi konfliktní chování mezi dospívajícími a rodiči, pak je typické spíše pro adolescenty s rizikovým chováním.

Je potřeba asi shrnout, že vztahy s rodiči bývají velmi napjaté v pubescenci, přičemž se tato revolta postupně vytrácí a na konci adolescence by již ve vztahu rodič – dospívající mělo převažovat kooperativní a respektující chování. Také emocionální závislost, která je typická pro období dětství a ještě i pubescenci, se v období adolescence postupně vytrácí. K vymanění se z této závislosti na rodičích pomáhají adolescentům nejvíce jejich vrstevníci.

Co se týče vztahů adolescentů k dalším dospělým, Kuric (2000) uvádí, že podobně jako u vztahů k rodičům i zde dochází k postupnému vyrovnávání, harmonizaci a integraci.

Adolescenti, kteří nejsou schopni proměnit svůj vztah k dospělým lidem, se tedy vyznačují konfliktním chováním. Podle Herzoga (2007) se tato konfliktnost odráží zejména ve vzduchu vůči autoritám (rodičům, autoritám ve škole, v práci) a také vůči dospělým, kteří navrhnou zejména prosociální aktivity.

2.5 Získání představy o ekonomické nezávislosti – o volbě povolání, získání profesní kvalifikace a ujasnění představ o budoucí profesi

Volba povolání patří určitě k nejdůležitějším rozhodnutím v životě člověka. Adolescentům, kteří se rozhodují během studia na střední škole či učilišti, by tento krok neměl činit již takové potíže, jako pubescentům na konci základní školy. Kuric (2000) podotýká, že adolescenti na jednotlivé profese hledí více objektivně, neboť mohou lépe posoudit své schopnosti. Také dokážou reálně zhodnotit, zda u nich přichází v úvahu eventuální pokračování ve studiu.

Pokud adolescent pochopí, jaký má smysl a význam práce pro jeho život, ale také jaký má smysl lidská práce v životě celé společnosti a navíc bude kriticky posuzovat své schopnosti a dovednosti, bude pak k volbě povolání přistupovat více zodpovědně (Kuric, 2000).

Vágnerová (2000) rozlišuje různé postoje k profesní roli a to z pohledu studentů a z pohledu učňů. U učňů převažují dva typické postoje. Profese je chápána jako prostředek k získání lépe placené práce nebo profese je chápána jako nutné zlo, spojené s tím, že musí někam docházet, takže se snaží i dobu učení nějak přežít. Studenti bývají se svou rolí více ztotožnění. Jsou si vědomi toho, že se ztrátou role studenta by se také snížil jejich společenský status a jejich budoucí pozice by byla ohrožena.

Motivace k učení a k práci bývá také slabší u učňů než u studentů. Hodnotový systém u učňů bývá převážně zaměřen materiálně a peníze lze vydělat i bez získání odborného vzdělání. Každopádně největší motivace k učení je obecně u těch učňů, kde jejich zvolené povolání koresponduje s jejich zálibami (Vágnerová, 2000).

Volba profese je tedy u adolescentů spjata s reálným sebepoznáním, se školou, kterou navštěvují, ale také s jejich rodinou, neboť na rozhodnutí má velký vliv sociální postavení rodiny a hodnoty, které jsou v rodině uznávány.

V globálu je ekonomická nezávislost pro dospívající sice lákavá, ale v poslední době ji stále odkládají. Necháávají se poměrně dlouho (až do doby rané dospělosti) z velké části vyživovat svými rodiči. Pro tento jev jsou známé pojmy „mamahotel“ a „tatahotel“.

Selhávání v plnění tohoto vývojového úkolu Herzog (2007) spatřuje v pasivním přístupu k volbě povolání, v nezájmu o dokončení studia, v záškoláctví, v nezájmu hledat si pracovní místo a zajistit si vlastní obživu.

2.6 Získání zkušeností v erotickém vztahu, příprava pro partnerský a rodinný život

V období adolescence dospívající jedinci dozrávají pro partnerské vztahy zahrnující i sexualitu. Tyto vztahy naplňují potřebu psychickou, sociální a sexuální (Vágnerová, 2000).

Adolescentní lásky, které zpravidla nekončívají manželstvím, jsou velmi významné pro přípravu partnerského a rodinného života. Dospívající se učí něze, vzájemné úctě, porozumění, obětavosti, což jsou základní předpoklady pro budoucí funkční manželství i rodičovství (Kuric, 2000).

Lásky chlapců i děvčat se poněkud liší. Děvčata ve fázi zamilovanosti více touží po jemnosti a duševním sblížení, kdežto u chlapců se vyskytují touhy erotické a sexuální a teprve potom se dostaví i potřeba spříznění duší (Kuric, 2000).

Co se týče vykonání prvního pohlavního styku, autoři se zde různí. Kuric (2000) tvrdí, že v období adolescence k němu zpravidla nedochází a pokud ano, je to způsobeno vlivem nezdravého prostředí, ve kterém se adolescent pohybuje. Vágnerová (2000) píše, že v adolescenci dochází i k pohlavnímu aktu a dodává, že první sexuální zkušenost je pro jedince velmi významná, neboť symbolizuje dospělost a zároveň napomáhá dospívajícímu k získání prestiže mezi vrstevníky. I Macek (2003) souhlasí s tím, že k prvnímu pohlavnímu styku v této životní etapě dochází, přičemž se opírá o výzkumy, které toto jednoznačně potvrzují. Také ovšem souhlasí s Kuricem v tom, že současný nižší věk prvního koitu souvisí s rizikovým životním stylem.

I když je z pohledu tohoto vývojového úkolu získání zkušenosti v erotickém vztahu žádoucí, nemyslí se zákonitě právě výše uvedený první pohlavní styk, který je autory zejména v časně adolescenci považován za projev rizikového chování. Jde tu především o zakoušení adolescentních lásek, ve kterých adolescenti docházejí k sebepoznání i poznání opačného pohlaví ještě více do hloubky. Získávají zkušenosti, které nutně potřebují pro stabilitu svých budoucích partnerských vztahů, neboť vztahy v období adolescence mají převážně pouze charakter experimentace.

Selhávání bychom tedy mohli určitě spatřovat v brzkém prvním koitu, v promiskuitním chování nebo naopak v neschopnosti navázat vztah s opačným pohlavím, který má erotický podtext (Herzog, 2007).

2.7 Rozvoj interpersonálních dovedností zaměřených ke společnosti – získání kompetence pro sociálně zodpovědné chování

Adolescenti si vytvářejí nové vztahy k sociálnímu prostředí, formují si vztahy k celé společnosti. Zároveň si uvědomují požadavky, které na ně společnost klade a snaží se je podrobovat svým úvahám (Kuric, 2000).

Zda tyto požadavky, které jsou většinou formulovány v podobě norem a rolí, bude adolescent zodpovědně vykonávat, závisí podle Macka (2003) zejména na hodnotách, které uznává on sám, jeho rodina i společnost, ve které žije. Konkrétní interakce mezi lidmi je totiž ovlivněna hodnotově normativními činiteli.

Podle Vágnerové (2000) jsou adolescenti schopni akceptovat dané normy, neboť si jsou vědomi toho, že dávají řád ve společnosti a umožňují její fungování. Na druhou stranu neradi přijímají něco, co je prostě dané, aniž by o tom neuvažovali. Pravidla dodržují, pokud jim dávají smysl.

Macek (2003) dále poukazuje na to, že adolescent musí přijmout celospolečenský systém hodnot, norem a rolí, jinak by byl sankcionován. Sankce také vyplývají z trestního práva, neboť ze zákona je adolescent od svých patnácti let již za své chování odpovědný.

Kompetence pro sociálně odpovědné chování tedy jedinec získává v procesu sociálního učení už od své rodiny. Do jaké míry je jeho chování odpovědné, závisí zejména na hodnotách, které jsou v rodině uznávány, ale také na vrstevnících, se kterými se jedinec stýká a dále na celkové kultuře společnosti. V době adolescence by měl mít dospívající hodnotový systém z velké části již ukotvený.

Pokud se adolescent nenaučí osobní odpovědnosti a dané úkoly neplní zodpovědně, bývá vyčleňován na okraj společnosti. Herzog (2007) upozorňuje na to, že toto sociálně nezodpovědné chování se především vyznačuje ubližováním vrstevníkům, ostatním lidem a působením škod na majetku a přírodě.

Náprava jedince s deviantními znaky chování bývá poměrně složitý proces, který pak úzce souvisí s reedukací a resocializací. Nejlepším lékem je ale vždy prevence – pomoci mládeži pěstovat takové aktivity, ve kterých si mohou interpersonální dovednosti včetně odpovědného chování rozvíjet.

2.8 Představa o budoucích prioritách v dospělosti – důležitých osobních cílech a stylu života

Adolescenti si více než kdy před tím začínají uvědomovat kontinuitu svého života. V tomto období si proto začínají vytyčovat osobní cíle a diferencují je na krátkodobé a dlouhodobé. Zároveň jsou si vědomi toho, že některá jejich aktuální rozhodnutí ovlivní jejich budoucnost. Jde především o volbu povolání, životního stylu a volbu partnera či partnerky (Macek, 2000).

Své budoucí cíle nejenže diferencují z hlediska časové posloupnosti, ale také je uspořádávají do hierarchie podle obecnosti a abstraktnosti. Plány na nižší úrovni jsou více konkrétní a jsou vyjádřeny spíše ve strategiích a prostředcích, jak zrealizovat obecný cíl na vyšší úrovni. Příkladem může být absolvování školy k získání určitého profesního postavení. Také zvažují nad zisky a ztrátami, posuzují pravděpodobnost úspěchu a neúspěchu a hodnotí své možnosti a schopnosti a stejně tak i vnější podmínky pro jejich dosažení (Macek, 2003).

Vágnerová (2000) rozlišuje stanovení si osobních cílů u adolescentů podle pohlaví a podle typu školského zařazení. Dívky jsou více orientovány na rodinu a chlapci spíše na kompetence, výkon a dosažení sociální pozice. Z pohledu školského zařazení studenti více zdůrazňují vzdělání a profesní kariéru, zatímco učni si chtějí co nejrychleji vydělat peníze. Tento pohled podle Macka (2003) také souvisí se socioekonomickým statusem rodiny adolescenta. Jedinci pocházející z prostředí s vyšším socioekonomickým statusem jsou samozřejmě i více orientováni právě na vzdělání a profesní dráhu a také o své budoucnosti zvažují mnohem dříve.

Pro pubescenta je přijímání závazků, které souvisejí s dosahováním osobních i celospolečenských cílů poměrně nepředstavitelná věc, neboť je velmi introvertovaný a neustále pohroužený do sebe. Pro adolescenta je tato zodpovědnost již akceptovatelná a navíc ustanovení si takových cílů a jejich plnění ho přeměrovávají od typického egocentrismu k zájmu o druhé, což signalizuje začátek dospělosti.

Co se týče selhávání v tomto vývojovém úkolu, můžeme opět dle Herzoga (2007) shrnout, že se projevují v pasivním přístupu nebo v úplné rezignaci na stanovení si osobních priorit do budoucna. Někteří adolescenti si v této životní etapě mohou zvolit i extrémní životní styl (je zde míněno takový životní styl, který jedince vyčleňuje na okraj společnosti).

2.9 Ujasnění hierarchie hodnot, reflexe a stabilizace vlastního vztahu ke světu a k životu (světový názor)

Hodnoty, ideje a ideály se v období adolescence stávají součástí osobnosti jedince. Adolescent řeší otázky související se smyslem života, aktivně uvažuje o hodnotách a jejich významu pro život (Čačka, 2000). Tento jev se děje díky osvojení si dokonalejších forem myšlení, schopnosti zevšeobecnění a abstrakce a také díky prohlubování citů (Kuric, 2000). U Macka (2003) nalezneme podobné důvody, jen navíc zdůrazňuje větší sociální zkušenosti a potřebu adolescentů se těmito otázkami vážně zabývat.

V této době si dospívající také vytváří svůj světový názor, tj. na základě vlastních poznatků si formují vlastní názory na život, na svět, přírodu, společnost i na své životní poslání. Nespokojí se však s mechanickým přebíráním myšlenek (Kuric, 2000).

I Vágnerová (2000) je toho názoru, že adolescenti v této době hledají odpovědi na existenční otázky, přičemž nejčastějšími jsou hledání smyslu života, hledání absolutně platných a trvalých hodnot a také mají potřebu přesahu vlastního života. Z toho důvodu se u nich mění i vztah k víře, která může dát životu hlubší smysl. Dospívající se snaží hledat opravdové hodnoty, které jsou trvalé, nelze je zpochybnit a tudíž má význam je dodržovat.

Macek (2003) uvádí, že podle různých studií se adolescenti ve své hodnotové orientaci více podobají svým rodičům než svým přátelům. Jde především o cílové hodnoty, které souvisí s osobní perspektivou. Macek ale dále rozporuje výzkumy Meeuse a Dekovice (1995 cit. podle Macek, 2003), které tvrdí, že rodiče mají největší vliv na všechny oblasti života s výjimkou trávení volného času. Podle něj mají totiž vrstevníci větší vliv i na aktuální život adolescentů, zájmy, kulturu a oblékání.

Na konci adolescence pak nabývají na významu hodnoty, které souvisejí s partnerskými vztahy, s rodinným životem a světovým názorovou orientací (Macek, 2003). Masmédii jsou však glorifikovány tradiční atributy adolescence jako je zdraví, výkonnost a fyzická krása, které jsou uznávány v postmoderní společnosti západního typu. „*Výsledkem této globální celospolečenské orientace je nová fáze ‚postadolescence‘ (charakteristická mimo jiné i odkladem rodičovství), která vyplňuje třetí desetiletí života a která přechází v tradiční dospělost jen velmi zvolna*“ (Arnett, 2000 cit. podle Macek, 2003, s. 70). Závěrem je nutno dodat, že hodnoty, které si jedinec v době adolescence nastaví, jsou do značné míry determinující i pro jeho pozdější život v dospělosti.

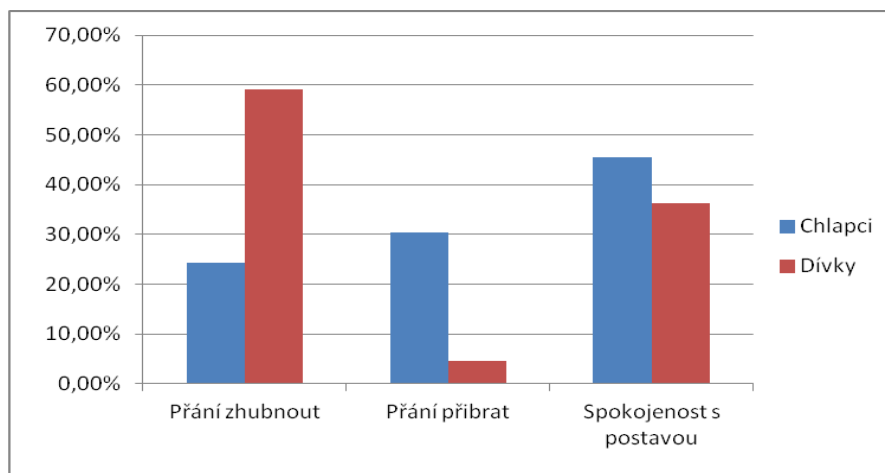
3 VÝZKUMY SOUVISEJÍCÍ S VÝVOJOVÝMI ÚKOLY V OBDOBÍ ADOLESCENCE

V předchozí kapitole byly rozebrány vývojové úkoly R. J. Havighursta pro období adolescence a v této kapitole budou uvedeny výzkumy od několika autorů, které s některými z těchto vývojových úkolů souvisejí. Budou se zde promítat údaje zejména z českého prostředí, přičemž zkoumaným souborem jsou adolescenti z běžné populace.

3.1 Spokojenost s vlastním tělem

Nespokojenost s vlastním tělem je velmi typický jev pro pubertu, může ale přetrvávat i v období adolescence a to zejména u dívek. Většinou jde o nespokojenost s tělesnou váhou. Pro účely prozkoumání této oblasti byla použita jako ukázka část výzkumu z diplomové práce Krutilové (2011), která se zabývala nespokojeností s vlastním tělem u adolescentů, přičemž zkoumaným souborem byli chlapci a dívky ve věku 16-20 let. Je však potřeba dodat, že celkový vztah k vlastnímu tělu podle Macka (2003) nesouvisí jen se spokojeností s postavou, ale především s celkovým sebehodnocením a hodnocením vlastního výkonu

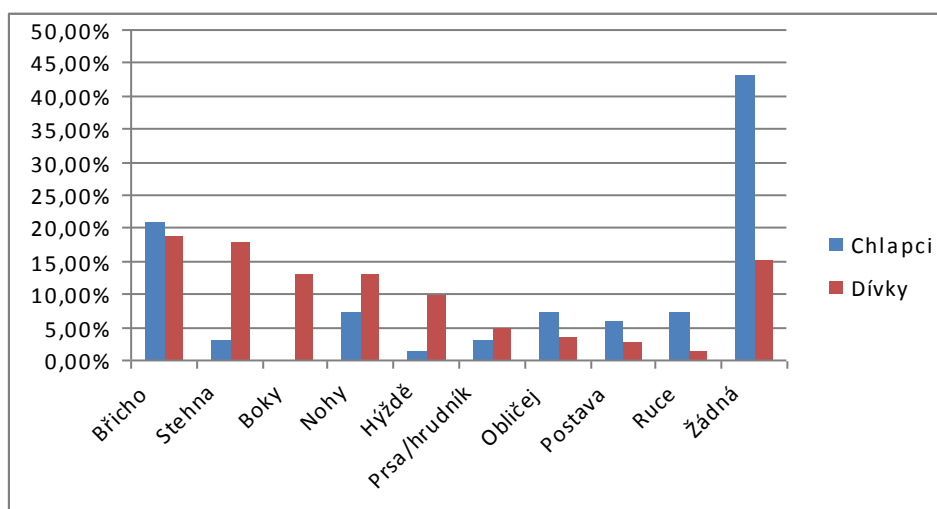
Z výzkumu Krutilové (2011) tedy vyplynulo (obr. 1), že 63,65% dívek a 54,56% chlapců nebylo spokojeno se svou postavou. Konkrétnější rozvedení: 59,1% dívek by chtělo mít štíhlejší postavu, 4,55% dívek by chtělo přibrat a 36,36% by svou postavu neměnilo. U chlapců jsou výsledky poměrně odlišné, 45,45% chlapců by nechtělo měnit svou postavu, 30,31% by chtělo přibrat a 24,25% chlapců by chtělo zhubnout.

Obr. 1. Spokojenost s vlastní postavou, mládež 16-20 let

(Zdroj: Krutilová, 2011.)

Co se pak týče nespokojenosti s jednotlivými částmi těla (obr. 2), nespokojenost nemá stejný význam u chlapců a dívek: 43,28% chlapců a 15,17% dívek nevdá žádná část jejich těla. U chlapců, kterým vadí některá část jejich těla, byla nejčastější odpověď břicho 20,9%. Děvčatům na jejich postavě nejvíc vadí také břicho 18,62%, dále stehna 17,93%, nohy 13,3% a hýždě 9,66%.

Obr. 2. Nespokojenost s jednotlivými částmi těla, mládež 16-20 let

(Zdroj: Krutilová, 2011.)

3.2 Hodnotová preference

Na ukázkou zrealizovaných výzkumů z oblasti hodnotové preference české mládeže byly zvoleny dva výzkumy s odstupem deseti let – z roku 1996 a z roku 2006.

Z níže uvedeného výzkumu z roku 1996 (tab. 1) tedy vyplývá, že nejdůležitější hodnotou pro mládež je zdraví, a dále následuje mír, láska, přátelství. Položka rodina a děti se vyskytují až na 9. pozici, z čehož vyplývá, že založení rodiny zatím není pro adolescenty aktuálním tématem. Zajímavé ovšem je, že vzdělání si česká mládež nijak zvlášť neváží, neboť se vyskytuje až na 15. místě. Je také potřeba podotknout, že mládež není ani materiálně zaměřená, neboť majetek má 18. pozici. Poslední poznámka k tomuto výzkumu se týká prosociálního chování, které mládež neumí ocenit, neboť položky užitečnost druhým a veřejně prospěšná činnost se také nachází téměř na konci tohoto hodnotového výčtu.

Tab. 1. Hodnotové preference mládeže 15-18 let; sběr dat 1996

Hodnota	Pořadí	Hodnota	Pořadí
Zdraví	1.	Zajímavá práce	12.
Mír	2.	Úspěšnost v zaměstnání	13.
Láska	3.	Rozvoj osobnosti	14.
Přátelství	4.	Vzdělání	15.
Svoboda	5.	Zájmy a koníčky	16.
Životní prostředí	6.	Užitečnost druhým lidem	17.
Životní partner	7.	Majetek	18.
Pravda, poznání	8.	Podnikání	19.
Rodina a děti	9.	Společenská prestiž	20.
Demokracie	10.	Veřejně prospěšná činnost	21.
Plat, další příjmy	11.	Politická angažovanost	22.

(Zdroj: SAK, 2000.)

Pro komparaci dále uvádíme výzkum, který proběhl o 10 let později – v roce 2006 (tab. 2). Dá se říci, že data jsou velmi podobná. Jako nejdůležitější se opět jeví zdraví, přátelství, láska. Větší rozdíl se dá spatřit ve významu rodiny, kdy tato hodnota nabyla na důležitosti a stejný trend se dá spatřit i ve vzdělání, kdy se tato hodnota přemístila z předposlední pozice doprostřed. Bohužel náboženství považují adolescenti pro svůj život za nejméně důležité.

Tab. 2. Hodnoty české mládeže 15-20 let, sběr dat 2006

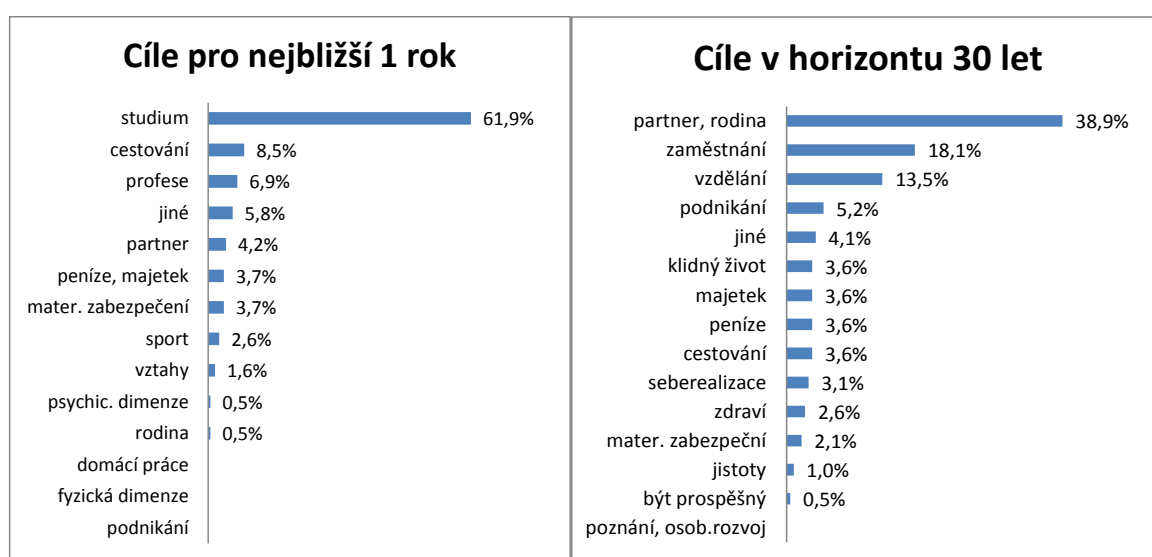
Pořadí	Hodnota	Vyjádřeno v %
1.	Zdraví	98 %
2.	Přátelství	97 %
3.	Rodina	95 %
4.	Láska, partnerství	91 %
5.	Vzdělání	84 %
6.	Úspěšnost ve škole	71 %
7.	Být užitečný druhým	71 %
8.	Volnočasové aktivity	70 %
9.	Peníze, majetek	50 %
10.	Dobře vypadat	38 %
11.	Náboženství	11 %

(Zdroj: PREISSOVÁ KREJČÍ, ČADOVÁ, 2006.)

3.3 Krátkodobé a dlouhodobé životní cíle

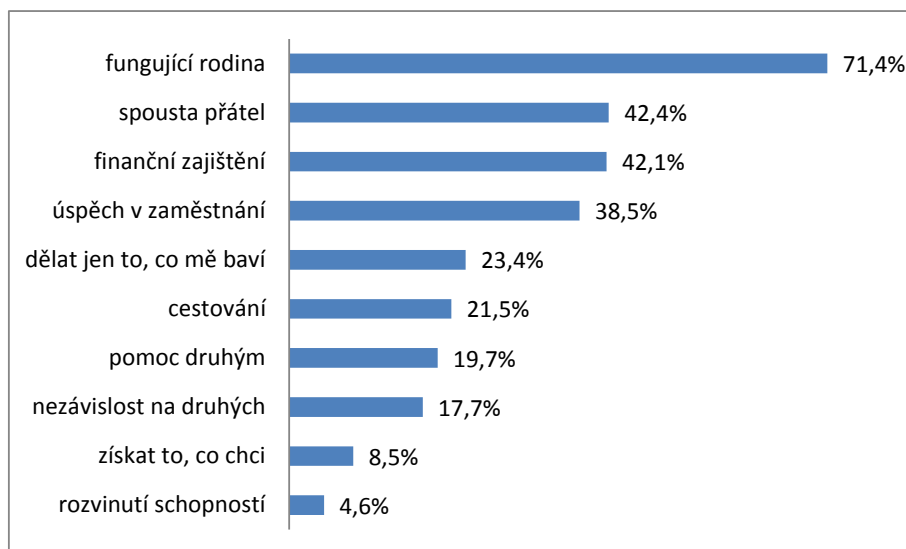
Z pohledu vytýčení si cílů u českých adolescentů byly zvoleny na ukázkou výzkumu cílů krátkodobých a dlouhodobých z roku 1996 a následně i životních cílů z roku 2006.

Z níže uvedených dvou grafů (obr. 3), znázorňujících cíle pro nejbližší rok a cíle v horizontu až 30 let, je zřejmé, že nejdůležitější krátkodobý cíl je vzdělání (zřejmě související s dokončením studia), kdežto nejdůležitější dlouhodobý cíl je rodina, která logicky z pohledu krátkodobého cíle není aktuální, a tudíž se vyskytuje téměř na konci tohoto výčtu. Také zaměstnání (profese) má pro dospívající význam. Další cíle se z hlediska procentuálního zastoupení už nejeví tolik významné. K cílům krátkodobým nazvaných podnikání, fyzická dimenze, domácí práce a k cílům dlouhodobým nazvaných poznání a osobnostní rozvoj se nevyjádřil žádný respondent – nemají tedy pro dospívající žádnou důležitost.

Obr. 3. Cíle pro nejbližší 1 rok a 30 let, mládež 15-19 let, sběr dat 1996
(Zdroj: SAK, 2000.)

Pro lepší vzhled a porovnání můžeme opět uvést data z výzkumu zrealizovaného o 10 let později – z roku 2006. Jde o výzkum týkající se životních cílů adolescentů (obr. 4). V této studii jednoznačně vítězí cíl fungující rodina, který je totožný s cílem dlouhodobým z předchozího výzkumu. Jako druhý životní cíl jsou uvedeni přátelé, kteří v předešlém výzkumu vůbec nefigurují (tato položka se zdá vhodnější spíše pro výzkum hodnot než dosažení cílů). Dále následují položky, stejně jako u předešlého výzkumu, které souvisejí se zaměstnáním. Je na škodu, že v tomto výzkumu chybí položka další vzdělání, i když by se mohla alespoň z části ztotožňovat s položkou rozvinutí schopností, která ovšem figuruje jako poslední.

Obr. 4. Životní cíle české mládeže 15-20 let; sběr dat 2006

(Zdroj: PREISSOVÁ KREJČÍ, ČADOVÁ, 2006.)

3.4 Představy o budoucí profesi

Pro téma představy adolescentů o své budoucí profesi byla vybrána studie od Hanžalové a Macka z roku 2009. Tato studie se zabývá styly zvládáním a problémy dospívajících. Respondenti byli studenti z různých typů středních škol. Ti měli za úkol mimo jiné označit pro 8 problémových oblastí strategie, které při řešení problémů v konkrétní oblasti používají. Problémovými oblastmi byly: škola, rodiče, vrstevníci, volný čas, opačné pohlaví, já, volba povolání, budoucnost. Ze strategií bylo respondentům nabídnuto 20 typů, ze kterých byly nakonec získány tři základní zvládací styly: 1. aktivní coping (tj. aktivní řešení s využitím sociální opory), 2. znevážení a nadhled (tj. o problémy se jedinec nestará, popírá je), 3. bezradnost a vzdání se (tj. problémy tu jsou, jedinec se jimi nechává pohltit a nevěří, že je může vyřešit).

Co se pak týče výstupů ohledně volby povolání, vyšlo najevo, že dospívající používají v této oblasti (z výše uvedených tří stylů zvládání) aktivní coping, neboť položka „volba povolání“ spolu s položkou „škola“ získala největší skóre.

Z těchto údajů tedy vyplývá, že dospívající se budoucí profesí vážně zabývají, komunikují o ní a aktivně ji řeší s využitím sociální opory.

3.5 Erotické zkušenosti, partnerské vztahy

V oblasti erotických zkušeností a partnerských vztahů adolescentů je uveden na ukázkou výzkum z roku 1992/1993. Následně je pro účely komparace uveden také výzkum z roku 1998, který se týká prvního pohlavního styku adolescentů.

V níže uvedené studii z roku 1992/1993 (tab. 3) je uvedený výzkumný soubor rozdělen podle pohlaví, ročníku studia a typu školského zařízení. Z těchto dat je patrné, že mezi adolescenty existují jedinci, kteří nemají vůbec žádné erotické zkušenosti. Řadí se mezi ně více chlapci než dívky. Dále je patrné, že s postupem přibývajících let přibývá i erotických zkušeností (rozdíl mezi 1. a 4. ročníkem) a také je zřejmé, že nejvíc jedinců bez takových zkušeností jsou studenti gymnázií a opačně nejvíc jedinců, kteří erotickou zkušenost mají, jsou žáci středních odborných učilišť. Velmi podobné je to v případě prvního koitu: s postupem let jedinců s touto zkušeností přibývá, opět mají větší zkušenosti učni než gymnazisté. Co se pak týče pohlaví, s prvním pohlavním stykem v době adolescence mají větší zkušenosti dívky než chlapci. Také si povšimněme, že partnerské vztahy (položka „chození“) pěstují téměř na stejné úrovni jak děvčata, tak chlapci. Dále je zajímavé, že partnerské vztahy se vyskytují častěji v prvním ročníku (v 15-ti letech), kdežto v posledním ročníku (v 18-ti letech) jich už zřetelně ubývá.

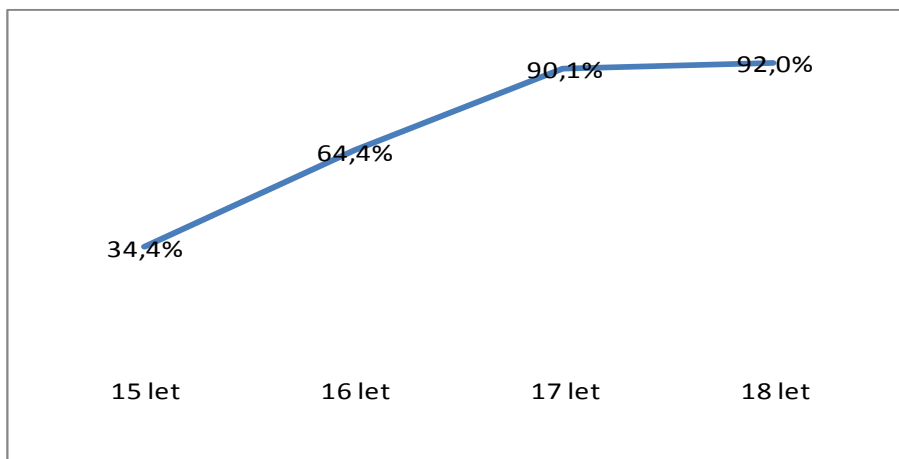
Tab. 3. Erotické a sexuální zkušenosti mládeže 14-18 let (1992/1993)

Soubor	Typ zkušenosti %			
	žádné	chození	erotické hry	pohlavní styk
Chlapci	20	31	26	23
Děvčata	18	32	16	34
1. ročník	25	42	20	13
2. ročník	26	34	21	19
3. ročník	9	23	22	45
4. ročník	10	22	23	45
SOU	16	31	23	30
SOŠ	22	28	20	30
Gymnázia	25	41	17	17

(Zdroj: KOVAŘÍK, et al. *Děti v České republice 1996: situační analýza.*)

V další studii (obr. 5) z roku 1998 zkoumající zkušenosti s prvním pohlavním stykem vyplývá, že oproti předešlé studii z roku 1992-1993 došlo ke značnému navýšení jedinců s touto zkušeností. V 15-ti letech je posun ze 13% na 34%, v 16-ti letech z 19% na 64%,

v 17-ti letech z 45% na 90% a v 18-ti letech je posun z 45% na 92%. Tento trend trvalého snižování věku prvního koitu potvrzuje většina autorů včetně Saka (2000), který navíc dodává, že vzestup sexuální zkušenosti začíná již od třinácti let.

Obr. 5. Věk prvního sexuálního styku, mládež 15-18 let; sběr dat 1998

(Zdroj: SAK, 2000.)

3.6 Vztahy k rodičům a vrstevníkům

Vztahy k rodičům v období adolescence byly kdysi považovány za velmi konfliktní. Dnes se ovšem od mýtu mezigeneračního konfliktu upouští. Petersenová (1988 cit. podle Macek, Štefánková, 2006) ve svých výzkumech doložila, že dospívající si se svými rodiči „spíše rozumí“. Ostré konflikty se týkají dospívajících s rizikovějším chováním, které vyplývá z nefunkčního vztahu mezi dospívajícím a rodičem založeného mnohem dříve než v adolescenci.

John Bowlby je autorem teorie citové vazby (*attachment*) mezi dítětem a pečující osobou (zejména matkou), která vzniká v raném dětství. Sám Bowlby (1982, s. 194) tuto citovou vazbu popisuje jako „trvalé psychologické spojení mezi lidskými bytostmi“. Také dodává, že tyto prvotní zkušenosti s matkou a později i otcem mají vliv na pozdější život jedince a to zejména na budoucí mezilidské vztahy.

Na základě této teorie adolescenti s typem „nejisté citové vazby“ mají s rodiči více těžkostí a častější konflikty (Macek, Štefánková, 2006).

Co se pak týče autonomie dospívajících ve vztazích s rodiči, která je nutná k úspěšné separaci od rodiny, Becker-Stollová (2003 cit. podle Macek, Štefánková, 2006, s. 31) objasňuje,

že „*rovnováha mezi autonomií a vzájemností ve vztazích adolescentů k rodičům je konceptuálně porovnatelná s rovnováhou mezi citovou vazbou a explorací v raném dětství*“.

Z výzkumných studií tedy vyplývá, že přátelství, kooperace a autonomie adolescentů ve vztazích se svými rodiči je odrazem vytvoření jisté citové vazby v raném dětství.

V době adolescence nabývají ovšem na významu vrstevnické vztahy a to i před vztahy s rodiči. V těchto vztazích nás bude zajímat především jejich kvalita.

Podle výzkumů Širůčka a Širůčkové (2006, s. 45) platí i zde, že kvalita vrstevnických vztahů se odvíjí od typu citové vazby (*attachment*) s rodiči. Adolescenti s jistou citovou vazbou k rodičům umí lépe navazovat a udržovat vztahy se svými vrstevníky. Tyto vztahy se vyznačují: „*vyšší mírou vzájemného zájmu, pochopení a důvěry, analogicky k tomu menší mírou konfliktů, vzájemné agrese a odmítání*“.

Dále uvedeme popis kvality vrstevnických vztahů od Vágnerové (2000, s. 287), stojících zejména na pocitu vzájemného pochopení a akceptace: „*Dá se s ním o všem mluvit, zajímají ho stejné věci a má stejný názor jako já*“.

Vzhledem k tomu, že vzájemná důvěrnost a ztotožnění vzniká na bázi společně sdílených zkušeností, uvedeme zde také zprávu z Národního institutu dětí a mládeže – realizátoři Štursová a Bocan (2006), ze které vyplývá, že dospívající (věk 15-26 let) spolu opravdu tráví spoustu volného času. Ukázalo se, že až tři čtvrtiny - 72,9% dospívajících tráví svůj volný čas s přáteli; 53,2% s partnery; 41,6% s rodiči; 20,7% sami a 14,3% dospívajících tráví svůj volný čas v různých volnočasových organizacích.

3.7 Sociálně zodpovědné chování

Pro oblast sociálně zodpovědného chování byla vybrána opět zpráva Štursová a Bocana (2006). Pozornost byla zaměřena mimo jiné i na postoje dospívajících a mladých lidí ve věku 15-26 let na životní prostředí a ekologii. V dotazu týkající se výstavby obytných a průmyslových komplexů nebo komunikací zvolili respondenti ze čtyř nabídnutých možností odpověď, že při těchto výstavbách by se mělo především zohledňovat životní prostředí – což si myslí 51,3% respondentů a hned poté zájmy občanů – 41,7% respondentů. Položku ekonomická výhodnost pro stát zvolilo 6,1% respondentů a individuální zájmy investorů pouze 1% respondentů.

Dále byly zvoleny na ukázkou výstupy konzultací s mládeží z členských států Evropské unie ve věku 15-25 let, které jsou obsaženy v Bílé knize Evropské komise: nový podnět pro evropskou mládež, kterou vydalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v roce 2002. Jeden z výstupů těchto konzultací se týká bezpečnosti, zodpovědnosti a ochrany životního prostředí: dospívající a mladí lidé přikládají velký význam bezpečnosti ve městech, prevenci dopravní nehodovosti a bezpečnosti na pracovištích. Z toho důvodu požadují přísnější bezpečnostní normy a lepší regulační mechanismy. Také požadují čisté životní prostředí.

Z obou uvedených studií vyplývá, že dospívající se do velké míry ztotožňují se sociálně zodpovědným chováním, avšak na druhou stranu podle Matouška, Kroftové (2003) se právě jedinci v době adolescence a rané dospělosti dopouštějí trestné činnosti nejčastěji.

Níže uvedená tabulka č. 4 zachycuje nejfrekventovanější trestné činy, kterých se dopustila mládež v roce 2001, přičemž jednoznačně nejčastějším trestným činem je krádež.

Tab. 4. Frekvence trestných činů mládeže 15-19 let

Trestný čin	Frekvence trestných činů mládeže 15-19 let
Krádež	7 353
Poškození cizích věcí	1 841
Porušování domovní svobody	1 542
Výtržnictví	1 344
Podvod	698
Loupež	681
Ublížení na zdraví	667

(Zdroj: Statistická ročenka kriminality, 2002.)

3.8 Dovětek

Na závěr celé této kapitoly je potřeba dodat, že z některých výše uvedených studií, zejména týkajících se hodnot, cílů a erotických zkušeností, bylo možné vysledovat, že s odstupem let docházelo ve zkoumaných datech někdy k mírným a někdy až k výrazným změnám. Tyto odchylky nemusejí být způsobeny jen změnami v postojích a v chování adolescentů, ale mohly je také ovlivnit další faktory, jakými jsou odlišnost realizátorů výzkumů, druhu výzkumu, konkrétního výzkumného souboru.

4 NÍZKOPRAHOVÁ ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI A MLÁDEŽ

V předchozích kapitolách této práce bylo charakterizováno vývojové období adolescence a také byly popsány vývojové úkoly, které jsou s touto životní etapou úzce spjaty. Vzhledem k tomu, že tato diplomová práce je zaměřená na zvládání vývojových úkolů u adolescentů navštěvujících nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Unie Kompas ve Zlíně, pokládáme za důležité také popsat, na jaké bázi obecně nízkoprahová zařízení stojí, kdo jsou typickými klienty těchto zařízení, a v neposlední řadě uvedeme činnost nízkoprahového zařízení Unie Kompas ve Zlíně, ve kterém proběhl samotný výzkum. Nadále v textu bude již pro nízkoprahové zařízení pro děti a mládež používáno označení NZDM.

4.1 Charakteristika a činnost NZDM

NZDM spadají do systému sociálních služeb a jejich činnost se řídí legislativou. Podle zákona o sociálních službách č.108/2006 Sb., jsou NZDM svým charakterem zařazeny do služeb sociální prevence.

Cílem služby sociální prevence je pomoci překonat jedincům jejich nepříznivé sociální situace a dále chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů. Jelikož jsou služby NZDM určeny dětem a mládeži, které se ocitly v nepříznivé sociální situaci, je pak cílem těchto služeb zlepšit jejich kvalitu života předcházením nebo snížením různých sociálních a zdravotních rizik, které souvisí s jejich způsobem života (ČAS, 2008).

Základní činnosti NZDM jsou dále vymezeny vyhláškou č. 505/2006 Sb., § 27, které jsou shrnuty do čtyř základních okruhů:

- a) výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti,
- b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,
- c) sociálně terapeutické činnosti,
- d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Služby nabízené v NZDM jsou ambulantní, tzn., že klienti mohou docházet do zařízení podle provozní doby. Některé služby bývají nabízeny také přímo v terénu.

Významným specifickým principem fungování NZDM je nízkoprahovost. Tento princip obnáší zejména odstranění časových, prostorových, psychologických a finančních bariér, které by mohly bránit klientům v užívání nabízených služeb (ČAS, 2008). V praxi jde

zejména o to, aby bylo klientům umožněno: zachování anonymity, volný vstup do zařízení bez členství či registrace, bezplatná účast na aktivitách, nenucení k účasti na aktivitách, respektování názorové odlišnosti klientů, dobrá dostupnost služeb a to jak z hlediska času tak prostoru.

Dalším specifickým prvkem nízkoprahově orientované sociálně výchovné práce s dětmi a mládeží je kontaktní práce. Podle ČAS (2008) je kontaktní práce metoda, pomocí které realizujeme cílené intervence, při čemž jde o specifický druh kontaktu, kdy se vytváří důvěra mezi pracovníkem a klientem. Součástí kontaktní práce je kultivování schopnosti klienta vyjádřit své potřeby a naučit se využívat nabídky služeb. Odehrává se většinou v jeho přirozeném prostředí tj. na ulici nebo v klubu.

Dá se říci, že pomoc dětem a mládeží v NZDM je v podstatě přiměřená rozvíjejícímu se kontaktu, neboť škála nabídek se rozšiřuje s množstvím interakcí a růstem důvěry mezi nimi a pracovníky zařízení.

4.2 Klienti NZDM

Podle § 62 zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách jsou klienty NZDM děti a mládež ve věku od 6 do 26 let ohrožené společensky nežádoucími jevy.

Česká asociace streetwork tuto cílovou skupinu klientů NZDM dále charakterizuje tím, že se z jakýchkoliv důvodů neúčastní standardních volnočasových aktivit, vyhýbají se institucionalizované formě péče a pomoci, upřednostňují neproduktivní trávení volného času a také trávení času mimo svou rodinu, jejich životní styl je dostává do konfliktu se společností a do NZDM nepřichází s jasnou zakázkou, či ji nedovedou definovat (ČAS, 2008).

Vzhledem k tomu, že adolescence s sebou nese řadu životních obtíží, všichni dospívající potřebují pomocnou ruku a to zejména takoví, na které se vztahuje výše uvedená charakteristika. Podle Jedličky (2004a) nemají dospívající jedinci dostatečné zkušenosti k překonání velmi těžkých životních situací. K tomuto dále dodává, že v zátěžových situacích mají dospívající tendenci vracet se k vývojově nezralejším způsobům reagování. Můžeme uvést například negativismus, popření a vytěsnění emocí, nebo útěk od tísnivých stavů. Také se často stává, že svou agresivitu mohou ventilovat nadávkami, ničením věcí, ubližováním druhých či sebepoškozováním. V takovém zkratovém jednání se mohou dopustit i zcela osudových omylů jako je opuštění školy bez dosažení jakékoliv kvalifikace.

Někteří adolescenti pak mohou i díky nezvládnutým životním situacím vyhledávat útočiště v klubu, kde je nikdo k ničemu nenutí, je zde záruka anonymity a navíc se mohou také svěřit se svými těžkostmi vrstevníkům, kteří zažívají obdobné problémy a nejistotu.

I Jedlička (2004b, s. 249) poukazuje na to, že jednou ze zvláštností dospívajících je, že *„vztah k životu a jeho ceně je nerozlučně spjat se sociálními vazbami ve vrstevnické skupině“*. Dospívající potřebují být respektováni a obdivováni více svými přáteli než rodiči, pedagogy a dalšími dospělými lidmi. I z toho důvodu je možné vysledovat, že docházka adolescentů do nízkoprahových klubů je především za účelem setkání se s kamarády, neboť jejich nejčastější aktivita zpravidla bývá povídání si mezi sebou nebo „nicnedělání“, ovšem spolu.

Přístup ke klientům NZDM a jejich problémům musí samozřejmě vycházet z jejich charakteristik, ale zároveň je potřeba mít na paměti, aby nedocházelo ke zbytečnému nálepkování dospívajících jako problémových. Navíc do NZDM docházejí také děti a mládež například za účelem doučování, nebo strávení volné chvíle, kterou by museli jinak prostát na autobusové zastávce nebo probloumat netečně po ulicích.

Klíma (2004) požaduje, aby se v přístupu k dospívajícím klientům nízkoprahových služeb nejen řešilo to, co způsobují, ale především to, jaké mají problémy. Uvádí zde paralelu mezi sociálním pracovníkem a antropologem. Pokud bude pomáhající pracovník vycházet z antropologické perspektivy, tak nebude moralizovat, ale pomáhat klientům přijmout i širší svět, než je ten jejich zúžený. Také obdobně jako antropolog si musí uvědomovat, že zde existují i lidé, jež mají odlišné kvality života a rozdílné každodenní starosti než jsou běžné u majoritní společnosti.

Ani etiketa „neorganizovaná mládež“ není pro klienty NZDM zrovna příznačná, i když se často používá. Jde jen o částečnou charakteristiku, která je zkreslující. Navíc se mezi těmito klienty mohou také vyskytnout jedinci, kteří navštěvují jak nízkoprahový klub, tak i určité volnočasové kroužky.

Určitě se dá ale shrnout, že většina klientů NZDM jsou děti a mládež ohrožené společensky nežádoucími jevy (tak jak je citováno v zákoně o sociálních službách), které v těchto zařízeních mohou (pokud sami chtějí), najít odbornou pomoc při řešení svých problémů a také mohou rozvíjet své psychosociální dovednosti.

4.3 NZDM - Unie Kompas ve Zlíně

Unie Kompas je občanské sdružení působící ve Zlínském kraji, které bylo založeno v roce 1997. Projekty Unie Kompas jsou zaměřeny na děti a dospívající v nouzi. Ze zákona č. 108/2006 Sb. je realizátorem služeb sociální prevence. Základ unie tvoří nízkoprahové kluby ve Zlíně (T klub Pod Stráněmi, klub DOMA na ul. Dlouhá) a v Otrokovicích (klub Šlikr), terénní práce s dětmi a mládeží, preventivní programy pro základní a střední školy (přednášková činnost, práce s třídním kolektivem) a psychologická poradna Logos. Unie Kompas také vykonává sociálně-právní ochranu dětí, k níž byla pověřena rozhodnutím MPSV ČR. Činnost Unie Kompas je založena na křesťanských hodnotách a principech (Unie Kompas, 2003).

Kluby se zabývají primární prevencí a navštěvují je především děti a mládež sociálně vyloučená ve věku 9-26 let. Kluby vznikly především za účelem pomoci dětem a mládeži při řešení obtížných životních situací, pracovníci je provázejí jejich složitým obdobím dospívání, motivují je k rozvoji jejich vlastních schopností a dovedností, nabízí jim podporu ve výběru nezávadného způsobu života, pomáhají jim aktivně se zapojit do dění v komunitě, umožňují jim zažít úspěch a přijetí, i když selžou (UNKO, 2007).

Děti a dospívající mohou tedy trávit svůj volný čas v klubech, který by jinak promarnili na ulicích. V budovách klubů je většinou několik místností pro různé aktivity, jako jsou např. horolezecká stěna, šipky, stolní tenis, stolní fotbal, kulečnický, boxovací pytel. Klientům jsou také nabízeny zájmové dílny: vaření, keramika, divadlo, pantomima. Sociální pracovníci pro ně pořádají osvětové a preventivní programy, besedy, doučování a pomoc s přípravou do školy, sociální poradenství a doprovod, víkendové akce, tábory, zážitkové programy. V budově T Klubu na ulici Divadelní (kde proběhl výzkum), je konkrétně hudební zkušebna a velká společenská místnost s nealkoholickým barem, pohovkami, křesly, stolním fotbálem, kulečnickým a boxovacím pytle. Dospívající rádi využívají hudební zkušebnu, ale i ostatní herní zařízení a prostranství klubu a to zejména pro účely vrstevnické arény, která je pro ně v době adolescence velmi přitažlivá.

Pro děti a mládež z ulice je také atraktivní „nízkoprahovost“ klubu, která jim mimo jiné zaručuje, že mohou zůstat v anonymitě, mohou si zvolit sami mezi organizovanou a neorganizovanou činností. Klubové aktivity mohou užívat zdarma a jejich účast na nich není podmíněna pravidelnou návštěvou nebo členstvím.

Jak už bylo zmíněno výše, Unie Kompas má také svou psychologickou poradnu. Přesto musí také všichni pracovníci NZDM poskytovat dětem a mládeži sociální a výchovné poradenství. Pokud je s klientem sepsána smlouva o poskytnutí poradenské pomoci, jsou mu písemně vytýčeny cíle s konkrétními kroky, jež mají za úkol pomoci mu překonat překážky na jeho životní cestě. Tyto jednotlivé kroky jsou pak pravidelně monitorovány a vyhodnocovány, na kolik se je klientovi daří splnit.

Při této poradenské práci je zároveň velmi důležité neopomíjet uživatelská práva dětí a mládeže, ale také jejich povinnosti. Práva uživatelů služeb NZDM jsou obsažena ve Standardech kvality sociálních služeb a to konkrétně v bodu dva. Nad plněním těchto standardů kvality má dohled inspekční kontrola.

Závěrem můžeme shrnout, že cílem NZDM je v rámci sociální prevence provázet děti a mládež složitým obdobím dospívání, pomáhat jim překonávat tíživé životní situace, ale také pomáhat plnit vývojové úkoly, které jsou s tímto životním obdobím spjaty. V těchto zařízeních pracují kvalifikovaní sociální pracovníci, jejichž úkolem je především přetvořit pasivního příjemce služby v aktivní subjekt sebevýchovy, který pak snáze dozrává z role dítěte do role dospělého jedince.

Tuto kapitolu můžeme ukončit velmi jednoduchou, zato však užitečnou, radou Jenkinse (1973, s. 127), která je určena profesionálním pracovníkům, jež jsou v kontaktu nebo pracují s hůře adaptabilními dětmi a mládeží. „*Děti a adolescenti, dokonce i ti s problémovým chováním, jsou lidé, a my je můžeme nejlépe pochopit, pokud se vcítíme do jejich situace*“.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 VÝZKUMNÁ ČÁST

Období adolescence je významná etapa v životě člověka, která s sebou nese důležité vývojové úkoly. Úspěšné zvládnutí těchto úkolů má pak dopad nejen na spokojenost jedince, ale také na spokojenost společnosti, jež klade na jedince své požadavky.

Teoretická část této diplomové práce byla zejména zaměřena na specifikaci a popis vývojových úkolů v období adolescence a uvedení několika výzkumných studií souvisejících s těmito úkoly, přičemž výzkumným souborem byli adolescenti z běžné populace.

V praktické části bude hlavním úkolem pomocí kvalitativního výzkumného šetření zjistit, jak tyto vývojové úkoly zvládají adolescenti, kteří navštěvují nízkoprahové zařízení pro děti a mládež.

5.1 Cíl výzkumu a konkretizace výzkumných problémů

Cíl práce: Výzkum si klade za cíl popsat, jak zvládají své vývojové úkoly adolescenti navštěvující nízkoprahové zařízení pro děti a mládež.

Základní výzkumná otázka zní, jak adolescenti, kteří navštěvují nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Unie Kompas ve Zlíně, zvládají své vývojové úkoly v dospívání.

Dílkými výzkumnými otázkami (DVO) jsou vybrané vývojové úkoly definované Havighurstem, které dále specifikovala řada autorů včetně Macka (2003):

DVO 1: Jak mládež přijímá vlastní tělo včetně fyzických změn?

DVO 2: Jak je mládež schopna aplikovat intelektový potenciál v běžné každodenní činnosti?

DVO 3: Jak je mládež schopna vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví?

DVO 4: Jak se mládeži daří proměnit svůj vztah k dospělým, tj. z pozice emocionální závislosti na pozici autonomie popř. vzájemného respektu a kooperace?

DVO 5: Jakou má mládež představu o ekonomické nezávislosti a volbě povolání?

DVO 6: Jak mládež přistupuje k sociálně odpovědnému chování?

DVO 7: Jakou má mládež představu o osobních budoucích prioritách v dospělosti?

DVO 8: Jakou má mládež hodnotovou hierarchii?

5.2 Druh výzkumu

Pro účely této práce byl zvolen kvalitativní přístup, neboť chceme docílit hlubšího poznání sociální reality. Zkoumání hodnot, postojů, prožívání se dá jen stěží kvantitativně uchopit. „*Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu*“ (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 17).

5.3 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor tvořilo 6 zkoumaných jedinců, byli jimi 3 chlapci a 3 dívky ve věku adolescence, tj. 15 až 20 let – vymezeno dle Vágnerové (2003), kteří často navštěvují nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Unie Kompas ve Zlíně. Způsob výběru byl samozřejmě záměrný s ohledem na daný problém. Specifika zkoumaných adolescentů:

Chlapec 1: 17 let, učeň

Chlapec 2: 17 let, student

Chlapec 3: 17 let, učeň

Dívka 1: 16 let, studentka

Dívka 2: 16 let, studentka

Dívka 3: 18 let, studentka

Účastníci výzkumu si přáli, aby další údaje o jejich osobách nebyly zveřejněny. Navíc i z pohledu respektování pravidel nízkoprahového zařízení nemohly být jiné osobní údaje ve výzkumu uvedeny. Místo jmen bylo v analýze získaných dat použito označení např. chlapec 1, dívka 1.

Je ale možné uvést celkovou charakteristiku zkoumaných adolescentů, která se odvíjí z vypořádaného chování během odpoledne v klubu. Jedinci nejraději posedávají na pohovce, poslouchají hudbu ze svých mobilních telefonů, povídají si, nebo si zahrají stolní fotbálek či kulečnick. Občas někdo z nich zavelí, většina se zvedne a jdou si ven zakouřit. Pokud je volná hudební zkušebna a oni mají náladu, jdou si zahrát na hudební nástroje a zazpívat. Z jejich výrazů ve tváři bývá patrné, že se dost často nudí a že je tyto činnosti

zřejmě příliš nenaplnují. Hlavním účelem jejich návštěvy klubu je interakce s kamarády, protože pokud se s nimi v klubu nepotkají, většinou po chvíli odcházejí pryč.

5.4 Použité metody výzkumu

Ve výzkumu byly použity metody: polostrukturovaný rozhovor, metoda volných asociací a terénní zápisy z pozorování. Tyto tři metody zároveň podpořily validitu dat. Otázky a položky z techniky polostrukturovaného rozhovoru a volných asociací byly před výzkumem položeny dívce, které je 16 let, je studentkou střední školy, a která nenavštěvuje NZDM. Účelem bylo pouze zjistit, zda jsou otázky z pohledu dospívajících smysluplné. Dotazy, kterým tato dívka nerozuměla, byly ve výzkumu buď pozměněny, nebo zcela vypuštěny.

5.4.1 Terénní zápisy z pozorování

Jako první byla použita technika terénních zápisů ze skrytého zúčastněného pozorování. Podle Gavory (2000) jsou terénní zápisy zhotovovány až na konci pozorování, neuskutečňuje se úplný záznam věcí, kterým je věnována pozornost. Během pozorování nemá pozorovatel čas na rozsáhlejší zápisy. Dalším důvodem, proč nebyly zápisy zaznamenávány přímo v terénu, bylo utajení pozorování. Miovský (2006) uvádí, že výhodou zúčastněného skrytého pozorování je přirozené chování zkoumaných jedinců, neboť neví, že jsou součástí nějakého výzkumu. Nevýhodou může být závažné porušení etických norem, což se ale v tomto případě nestalo, neboť souhlas s výzkumem byl od zkoumaných účastníků získán zpětně. Pozorování byli i další tři jedinci, ale vzhledem k tomu, že nebyl od nich získán souhlas s výzkumem, nemohla být data ve výzkumné studii použita.

Každý zkoumaný dospívající byl pozorován třikrát, v rozpětí zhruba dvou až tří měsíců. Data z pozorování byla vždy do půl hodiny po skončení pozorování zapsána do záznamových archů. Schéma pozorování se skládá z osmi dílčích výzkumných otázek (DVO), které jsou operacionalizovány do několika jednotlivých pozorovaných jevů. Toto schéma je uvedeno v příloze P III.

5.4.2 Polostrukturovaný rozhovor

Miovský (2006) považuje u techniky polostrukturovaného rozhovoru za velkou výhodu možnost měnit pořadí otázek, či pokládat doplňující otázky a téma tak rozpracovat více do hloubky. U této techniky je ovšem důležité mít definované jádro rozhovoru. Celý scénář

polostrukturovaného rozhovoru je uveden v příloze P I a opět se skládá z osmi dílčích výzkumných otázek (DVO) a několika jednotlivých dotazů.

Při rozhovoru byl každý jednotlivý zkoumaný dospívající, který souhlasil s účastí na výzkumu, vyzván na schůzku do kanceláře NZDM, kde mu v přítomnosti pracovnice NZDM byl vysvětlen účel výzkumu a byl požádán o písemný souhlas s výzkumem. Jakmile podmínky výzkumu dospívající akceptoval, pracovnice NZDM z kanceláře odešla a dále se pokračovalo v již samotném rozhovoru. Data byla nahrávána na MP3.

5.4.3 Metoda volných asociací

Metoda volných asociací spadá do projektivních metod, přičemž jde o vyvolání stávajících zkušeností s daným jevem. Podle Miovského (2006) se ukazuje, že kombinace správně zvolené projektivní metody s další výzkumnou metodou přispívá nejen k podpoření validity dat, ale také k lepšímu porozumění prožívání účastníků výzkumu.

Tato metoda volných asociací byla použita jako poslední a proběhla ihned v návaznosti na právě dokončené rozhovory. Data byla tedy také nahrávána. Seznam položek pro volné asociace je uveden v příloze P II. I zde je schéma podobné jako u předchozích dvou metod, obsahuje opět osm dílčích výzkumných otázek (DVO), které jsou operacionalizovány do několika konkrétních položek.

5.5 Organizace výzkumu

Pro plánovaný výzkum bylo zapotřebí bezprostředního a dlouhodobějšího kontaktu s mládeží v NZDM. Vzhledem k tomu, že výzkumnice není pracovnící NZDM, mohla v NZDM fungovat pouze jako registrovaný dobrovolník. Pro tyto účely se tedy výzkumnice v měsíci únoru 2011 nechala proškolit a zaregistrovat u neziskové humanitární organizace ADRA. Od března do konce června 2011 pak docházela v předem stanovených dnech do NZDM, kde v daný den strávila vždy 2 hodiny, přičemž hlavní náplní bylo doučování anglického jazyka. Pokud o doučování mládež nejevila zrovna zájem, věnovala se dobrovolnice mládeži jiným způsobem a to zejména v rozmluvách a společenských hrách. Celkem dobrovolnice navštívila NZDM 24 krát, což je dostatečně dlouhá doba pro hlubší poznání sociální reality. Navíc dobrovolnice získala výbornou zkušenost v přímé práci s neorganizovanou mládeží.

Technika pozorování byla používána v podstatě po celou dobu pobytu výzkumnice v NZDM, ale s konkrétními terénními zápisy bylo započato na konci dubna a skončeno v červnu 2011. Rozhovory a volné asociace byly provedeny během měsíce června 2011. Informovaný souhlas byl od organizace Unie Kompas získán ještě před začátkem celého výzkumu a souhlas s výzkumem od samotných zkoumaných jedinců až po ukončeném pozorování, ovšem ještě před rozhovory a metodou volných asociací.

5.6 Způsob zpracování dat

Pozorované jevy byly zapisovány do záznamových archů vždy do půl hodiny po skončeném pozorování. Jakmile bylo dosaženo u každého zkoumaného jedince počtu tří pozorování, byla tato data seskupena do jednoho konečného záznamového archu. V archu je také uvedeno pohlaví, věk, a zda je účastník výzkumu studentem či učněm (viz příloha P IV).

Rozhovory a volné asociace byly nahrávány na zařízení MP3 a následně přepsány (příloha P V). Při transkripci byla rovnou provedena redukce prvního řádu. Ponechány byly dlouhé odmlky a smích. Redukce musela být provedena i z toho důvodu, neboť dospívající měli při výzkumu soukromé telefonní hovory nebo bylo občas odbočeno od tématu.

Jakmile byla seskupena data od všech tří výzkumných technik, byla tato data dále podrobená kvalitativní analýze. Text byl nejdříve rozdělen do významových jednotek, tedy kódů a následně seskupován do kategorií podle určitých vnitřních souvislostí, přičemž byly používány tyto dílčí postupy: metoda vytváření trsů (seskupení kódů na základě podobnosti), metoda kontrastů a srovnání (upozornění na rozdíly mezi kategoriemi), metoda prostého výčtu (určení, jak často se daný jev vyskytl nebo v jakém poměru je vůči jinému), metoda užívání metafor (převod dat do metafor) a metoda faktorování (odhalení faktorů, které nejsou přímo pozorovatelné, ale ovlivňují určitý jev). Některá data byla pak vyhodnocena pouze do deskriptivní podoby. Seznamy kódů a kategorií ze všech tří výzkumných technik jsou uvedeny v příloze P VI.

5.7 Výsledky výzkumu

V této kapitole je představena analýza a interpretace dat ze všech tří metod výzkumu, tj. polostrukturovaného rozhovoru, metody volných asociací a terénních zápisů z pozorování.

Každá metoda obsahuje výstupy na dílčí výzkumné otázky a dále na jejich operacionalizované podotázky, položky či pozorované jevy.

5.7.1 Analýza polostrukturovaného rozhovoru

DVO 1: Jak mládež přijímá vlastní tělo včetně fyzických změn?

Interpretace k jednotlivým otázkám z rozhovoru:

Jsi spokojen s tím, jak vypadáš? Všichni chlapci jsou se svou vizáží spokojeni – chlapec 1 a chlapec 2: „jo“, chlapec 3: „naprosto“. Dívky jsou spíše nespokojené, neboť mívají většinou větší nároky na svou vizáž a na svou měnící se postavu – dívka 1: „no tož, ani ne, nejsu“, dívka 3: „ne (smích)“. Z dívek je jen jedna se svou vizáží spokojena - dívka 2: „celkem ano“.

Co si myslíš, že je na Tobě nejhezčí? Všechny dívky uvádějí oči, žádná neuvádí svou postavu, neboť ta obvykle bývá právě u děvčat největším problémem – dívka 1, dívka 2 i dívka 3: „oči“. Chlapci již uvádí různé části těla, včetně postavy – chlapec 1: „vlasy“, chlapec 2: „postava“.

Co Tě naopak na Tvé vizáži nejvíc štve? Všichni chlapci i dívky jsou nespokojeni se svou postavou a to dokonce i chlapec 2, který si myslí, že je na něm to nejhezčí. Přesto by si přál mít ještě větší svaly: „malé ruce přes bicepsy“. Dále se jim na své postavě většinou nelíbí váha - chlapec 1: „že jsem hubený“, dívka 3: „že jsem vychrtlá“, dívka 2: „že jsem tak hubená“ nebo dívka 1 je nespokojena se svými boky: „velké boky“.

Shrnutí: Zkoumaná mládež je v globálu spokojená s tím, jak vypadá, neboť čtyři respondenti ze šesti spokojeni jsou. Pokud jsou nespokojeni se svou vizáží, tak s postavou (vesměs s její váhou), která je v období adolescence pro většinu dospívajících kamenem úrazu.

DVO 2: Jak je mládež schopna aplikovat intelektový potenciál v běžné každodenní činnosti?

Interpretace k jednotlivým otázkám z rozhovoru:

Jak se Ti daří plnit povinnosti do školy? Jaké budou známky na konci školního roku?

Všichni respondenti, kromě jedné dívky s průměrným prospěchem mají školní prospěch velmi špatný nebo jim dokonce hrozí i propadnutí – chlapec 1: „čtverka“, chlapec 2: „když to bude úplně nejhorší tak pětka“, chlapec 3: „... pět“, dívka 1: „čtverka“, dívka 3:

„čtverky – tři, čtyři“. Přesto si někteří respondenti svůj špatný školní prospěch nepřipouští, neboť na dotaz, jak se jim daří plnit povinnosti do školy, odpověděli zkrlesně, že dobře – chlapec 1: „já bych řek, že dobře“, dívka 1: „dobře“. Další respondenti se špatným prospěchem již přiznali, že se jim plnit školní povinnosti příliš nedaří, např. – chlapec 2: „těžko“, dívka 3: „ne moc úspěšně“.

Pokud jde o to, v jakých předmětech nejvíce tápou, tak převážně v odborných a v předmětech vyžadující logické myšlení, jakými jsou matematika a fyzika.

Máš pocit, že se Ti během dne daří či spíše nedaří? V čem ano a v čem ne? Z výpovědí téměř všech dospívajících vyplývá, že daření se v podstatě závisí na jejich náladě či počasí – chlapec 3: „...nevím, protože mám na to dobrou náladu“, dívka 2: „když svítí slunko, tak Tě to spíše naladí pozitivně“. Někteří také ještě dodávají, že když se nedaří, tak to podle nich není problém, který je potřeba řešit – chlapec 2: „když se mi nedaří, tak co, no“. Žádný z respondentů si pravděpodobně neuvědomuje, že úspěšnost člověka závisí především na něm samotném a na tom, jak velké úsilí vyvine.

Pokud shrneme, v čem se dospívajícím daří, tak na poli toho, co je baví – jsou to převážně aktivity mimo školu a s kamarády – dívka 3: „... když jsem mimo školu ...“, dívka 1: „... mimo školu, jakože s kamarádama pokecat ...“. A co se týče neúspěchu, všichni uvádějí, že se jim nedaří ve studiu – dívka 1: „... nedaří, jakože spíš v té škole, jakože ty známky a písemky“.

Shrnutí: Zkoumaní dospívající mají velmi špatný školní prospěch a navíc si svůj špatný prospěch někteří ani neuvědomují a pokládají jej za standard. Také přiznávají, že pokud se jim daří či nedaří v běžných každodenních činnostech, záleží to na jejich náladě a na počasí. Zřejmě si vůbec nepřipouští, že úspěch a neúspěch by měl souviset především s jejich vynaloženým úsilím. Nejlépe umí dospívající zhodnotit svůj intelektový potenciál v mimoškolních aktivitách a to zejména v interakcích s kamarády a naopak neumí jej využít v plnění školních povinností.

DVO 3: Jak je mládež schopna vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví?

Interpretace k jednotlivým otázkám z rozhovoru:

Máš nějakou super kamarádku/kamaráda (stejného pohlaví)? Jak dlouho se kamarádíte?

Všechny dívky i chlapci mají velmi dobré kamarády stejného pohlaví a jejich přátelství již trvá 1 rok, 2 roky i 11 let. Někteří zdůrazňují, že pěstují přátelské vztahy s více kamarády –

dívka 3: „jako ona není jenom jedna“, chlapec 2: „no, ono jich je víc, ale u toho jednoho rok“.

Popiš váš vztah. Dá se na Tvou kamarádku/kamaráda (stejného pohlaví) hodně spolehnout? Vztahy s kamarády stejného pohlaví má většina velmi důvěrné – chlapec 1: „Jsme si velmi blízcí jako kamarádi, vše si říkáme.“ Dívka 2: „Jsme skoro jako když sestry.“ Dívka 1: „Tož, upřímnost, důvěra, říkáme si všechno úplně“.

Dále téměř všichni odpověděli, že se na jejich kamarády dá určitě spolehnout. Jen chlapec 2 sdělil, že: „na některé ano“. V další doplňující otázce, zda se dá spolehnout i na ně, všichni uvádějí, že ano.

Máš taky dobrého kamaráda/kamarádku (opačného pohlaví)? Jak dlouho se kamarádíte? Opět všichni dotazovaní mají dobré kamarády i opačného pohlaví. Jejich přátelství trvá 2 roky, 3 roky, 4 roky i 11 let.

Popiš váš vztah: Všichni popisují i vztahy s kamarády opačného pohlaví jako velmi kladné. Přesto dívky mají vztahy s přáteli opačného pohlaví důvěrnější než chlapci – dívka 2: „... já mu prostě můžu říct cokoli, ať se to týká věci, při které by se někdo cítil trapně“, chlapec 3: „Tož, jakože úplně moje nejtajnější zákoutí ji neřeknu. Ale tož, jakože když se zeptá, nemám problém si s ní o tom pokecat.“

Shrnutí: Dá se konstatovat, že zkoumaná mládež pěstuje vztahy s vrstevníky obojího pohlaví a to na velmi přátelské úrovni vyznačující se blízkostí, důvěrou, upřímností, spolehnutím se na sebe navzájem i dlouhým trváním.

DVO 4: Jak se mládeži daří proměnit svůj vztah k dospělým, tj. z pozice emocionální závislosti na pozici autonomie popř. vzájemného respektu a kooperace?

Interpretace k jednotlivým otázkám z rozhovoru:

Jak bys popsala Tvůj vztah se svými rodiči? Jaké máš vůči nim pocity? Všichni adolescenti uvádějí, že s rodiči mají přátelské vztahy, jen občas problémy a to zejména kvůli škole – dívka 3: „Dobrý, akorát problémy skrz školu.“ Chlapec 2: „Když se nejedná o školu, tak dobré.“ Dívka 2: „... s mamkou se skoro pořád hádáme poslední dobou, ... a tak jinak v pohodě.“ Dva respondenti, kteří žijí pouze s matkou, se o otci nevyjadřují vůbec, nebo se zmiňují o špatném vztahu s ním – chlapec 1: „S mamkou máme velice dobrý vztah, ale s tatínkou ne. Ten jakože s námi nebydlí.“

Co se týče jejich pocitů vůči rodičům, všichni odpověděli, že jsou kladné či v pohodě. Jen chlapec 1 má vůči otci, který s rodinou nebydlí, pocity záporné.

Co si myslíš o svých učitelích? Všichni se shodli na tom, že učitelé jsou v pohodě, dobří, hodní. Jen někteří k tomu ironicky dodávají, že i mezi učiteli jsou takoví, které oni nemusí – chlapec 3: „Někteří jsou v pohodě, některé bych nechal upálit.“ Dívka 2: „Máme tam jednu učitelku a ta je teda dost na zabít, ale jinak máme dobré učitele.“

Uznáváš některého učitele? Proč? Všichni dotazovaní, až na jednu dívku, uvádějí, že uznávají některé učitele a to z různých důvodů. Nejčastěji jmenovaným důvodem je kamarádský přístup – chlapec 1: „Má prostě takový dobrý přístup, takový kamarádský.“ Nebo je uznávají pro jejich životní zkušenosti či dovednost, jak mládež zaujmout – dívka 3: „... musí vědět, jak toho člověka zaujmout ...“

Co si myslíš o svých vedoucích na praxi? Uznáváš některého a proč? Odpovědi všech respondentů se nesly v duchu, že vedoucí na praxi jsou pro ně velmi kladné postavy, které uznávají a to díky jejich přátelskému přístupu, dále že chtějí mládež něco naučit či jsou ochotni pomoci – chlapec 1: „... dělá si s náma srandu a tak ...“, dívka 1: „Protože nás chce něco naučit a to, že mu to jde.“

Setkáváš se častěji ještě s nějakými dalšími dospělými? Jaký máš s nimi vztah? Čtyři respondenti mají častější kontakt pouze s pracovníky NZDM a další dva ještě navíc s pracovníky na brigádě či dospělými, které neoznačili. Se všemi těmito dospělými mají dobrý a přátelský vztah – chlapec 2: „Dobry, dobry, oni jsou všichni taková kamarádská parta.“ Dívka 2: „Jo, dobry. Optimistický, kladný.“

Shrnutí: Vztahy zkoumané mládeže k dospělým jsou téměř nekonfliktní a na přátelské úrovni. Dotazy na tyto vztahy byly směřovány vůči rodičům, učitelům, vedoucím na praxi a dalším dospělým, se kterými se mládež častěji setkává, což pro ně jsou především pracovníci NZDM. Můžeme tedy říci, že jejich pozice ve vztahu k dospělým je autonomní a kooperativní, což vyplývá především z označení pro tyto vztahy, které respondenti sami použili: v pohodě, kamarádský přístup, kamarádská parta, legrace, pomoc, ochota.

DVO 5: Jakou má mládež představu o ekonomické nezávislosti a volbě povolání?

Interpretace k jednotlivým otázkám z rozhovoru:

Jaké povolání chceš dělat, až dokončíš školu? U většiny dospívajících je problém v tom, že sice mají představu o svém budoucím povolání, které ovšem není reálné vzhledem k jejich současnému studijnímu oboru a navíc velmi špatnému školnímu prospěchu. Ze všech respondentů jen dívka 1 uvádí reálná povolání: „ekonomka nebo sekretářka“. Další dva respondenti sice také uvádí možná povolání, ale k nim ještě dodávají i povolání nereálná –

chlapec 1: „zedník, ...hrát na kytaru“, dívka 2: „... učit ve školce nebo být psychologka“. Další dva adolescenti popisují pouze nereálná povolání – chlapec 3: „... učit na kytaru, ... herec, ... zlatník“, dívka 3: „... fotografku, takže kdyby se mi podařilo třeba dostat na výšku a pak to dělat“. A poslední - chlapec 2 nemá o svém budoucím povolání vůbec žádnou představu: „To se uvidí, až dokončím školu a jakou školu dokončím.“

Myslíš, že se po skončení školy dokážeš uživit? Kromě jedné dívky, která neví, zda se po skončení školy dokáže uživit, ostatní si myslí, že toho budou schopni.

Jak a kde budeš bydlet? Na tuto již zcela konkrétní otázku, týkající se zajištění a osamostatnění se v budoucnosti, odpověděla polovina respondentů, že budou bydlet doma u rodičů – chlapec 1: „Tak zatím ještě asi s mamkou ve Zlíně“, chlapec 3: „Doma, tady ve Zlíně“. Dále chlapec 2 se nad bydlením v budoucnu vůbec nezamýšlí: „Takhle jsem nad tím nikdy neuvažoval“. Jen dvě dívky mají reálnou představu - chtějí se osamostatnit a bydlet v rodinném domě nebo v bytě někde ve Zlíně – dívka 3: „Plánovala bych ve Zlíně v nějakém bytě s přítelem“.

Shrnutí: Zkoumaní adolescenti sice mají představy o svém budoucím povolání, ale vzhledem k jejich současnému zvolenému studijnímu oboru a poměrně špatnému školnímu prospěchu jsou jimi uváděná povolání vesměs vzdušnými zámky.

Na další dotazy týkající se jejich ekonomické nezávislosti v budoucnu si téměř všichni myslí, že se po skončení školy dokážou sami uživit, i když v následujícím dotazu ohledně bydlení toto již rozporovali odpověďmi, že bydlet budou zatím doma u rodičů nebo se nad svým bydlením nezamýšlí vůbec. Jen jedna dívka ze všech respondentů má reálnou představu o svém budoucím povolání i ekonomické nezávislosti. Bohužel i ona v jednom z následujících dílčích výzkumných dotazů rozporuje své tvrzení o reálném povolání, neboť by se po ukončení současné školy chtěla stát soudcem u soudu, což v jejím případě nepřichází v úvahu.

DVO 6: Jak mládež přistupuje k sociálně zodpovědnému chování?

Interpretace k jednotlivým otázkám:

Myslíš si, že zákony jsou potřebné? Proč? Všichni respondenti si myslí, že zákony potřebné jsou a to zejména z důvodu nastolení pořádku ve společnosti. Chlapec 3: „Tož protože by tu nastal chaos a anarchie“. Dívka 2: „Protože pak by si každý mohl dělat, co chce, což není dobré“. Dívka 3: „Tak aby byl nějaký řád, aby to fungovalo“.

Jen chlapec 2 souhlasí s potřebností zákonů, ale z důvodu toho, že se o tom učí ve škole.

Co si myslíš, že je potřeba dělat pro ochranu životního prostředí? Všichni respondenti vědí, co je potřeba dělat pro ochranu životního prostředí a navíc je potěšující, že všichni do svých odpovědí mimo jiné zahrnuli i třídění odpadu, které sami mohou činit. Někteří uvádějí ještě další aktivity, tyto však již bezprostředně sami ovlivnit nemohou – chlapec 1: „...kontrolovat ty emise, potom hlídat to globální oteplování, nekácet lesy jakože v takovém měřítku, ...“.

Myslíš si, že se chováš zodpovědně? V čem ano a v čem ne? Všichni respondenti připouští, že se někdy chovají nezodpovědně. Většinou jde o situace spojené s plněním slibů a povinností vůči rodičům, kamarádům, škole nebo jde o chování na veřejnosti – dívka 1: „Když mamka řekne, že mám přijít v tolik a tolik dom, tak nedojdu ...“, dívka 2: „Když si třeba půjčím sešit od kámošky, že si přepíšu učivo, tak řeknu, že ji ho donesu na druhý den a mám ho třeba ještě další 2 dny.“ Chlapec 1: „Když jsem s kámošema venku, tak nějakou tu blbost uděláme.“

A co se týče zodpovědného chování, tak taky uvádí, že jde o plnění povinností vůči rodičům, škole, dále pak o dodržování veřejně stanovených předpisů a o jejich osobní záležitosti – dívka 2: „Když máme třeba úkol, tak prostě si ho udělám. Anebo když mám být v tolik a tolik doma, tak prostě dojdu.“ Dívka 3: „... zodpovědně, právě že v těch osobních záležitostech“.

Shrnutí: Dá se konstatovat, že zkoumaná mládež má informace o tom, co sociálně zodpovědné chování obnáší. Všichni jsou si totiž vědomi toho, že zákony jsou potřebné a to z důvodu nastolení pořádku ve společnosti. Taky mají poměrně dobré znalosti z problematiky ochrany životního prostředí, přičemž každý uvedl (mimo jiné), že je potřeba třídít odpad. V otázce, zda se chovají zodpovědně či nikoliv, už všichni pravdivě připouští, že se pokaždé zodpovědně nechovají a to především v plnění slibů a povinností vůči rodičům, kamarádům a škole.

DVO 7: Jakou má mládež představu o osobních budoucích prioritách v dospělosti?

Interpretace k jednotlivým otázkám z rozhovoru:

Jaké máš životní cíle – čemu by ses chtěl věnovat za 3 roky? A čemu za 10 a více let?

Jeden respondent nemá plány do budoucna ani za 3 roky ani za 10 let – chlapec 1: „Neplánuju, tak daleko do budoucna ...“

Chlapec 3 má plány - práci pro blízkou budoucnost, ale už nikoliv pro budoucnost za 10 a více let: „Hrát na kytaru, ... ve třech kapelách ...“

U dalšího respondenta je to opačně, má plány pro dalekou budoucnost - práci, ale nikoliv pro budoucnost blízkou – chlapec 2: „*Za tři roky? Já nevím, co budu dělat za týden. Pokud se mi podaří dokončit školu, tak třeba budu jako v té práci*“.

Dvě dívky mají plány jak pro blízkou tak pro budoucnost za 10 a více let a jsou jimi práce – dívka 1 pro blízkou budoucnost: „*Chtěla bych vyzkoušet soudce. Soudit na soudě.*“ A pro dalekou budoucnost: „*Nevím, jakože ekonomice, ty počty.*“ Dívka 2 pro blízkou budoucnost: „*výuce ve škole*“ a pro dalekou budoucnost: „*Tož při nejlepším ta psychologka.*“

Poslední respondent – dívka 3 plánuje v blízké budoucnosti práci a za 10 a více let by se chtěla věnovat rodině a taky by chtěla mít zajištěnou práci: „*fotografování*“, „*to už bych ráda měla rodinu a měla zajištěnou práci ...*“

Pokud je v odpovědích uvedena práce, týká se opět profesí, které jsou v případě respondentů většinou nereálné.

Shrnutí: Vytýčení si osobních cílů do budoucna zřejmě zkoumaná mládež příliš neřeší.

Jeden respondent nemá žádnou představu o svých budoucích prioritách v dospělosti. Další dva mají stanovenou prioritu práci, ale buď jen pro blízkou budoucnost za 3 roky, nebo jen pro dalekou budoucnost za 10 let. Ostatní, tj. polovina dotazovaných, jsou jimi dívky, si určily coby svou prioritu pro blízkou i dalekou budoucnost práci a jedna z dívek za 10 a více let plánuje i rodinu. Bohužel, pokud je uvedena práce a to zcela konkrétní profese, jedná se většinou v případě respondentů opět o vzdušné zámky.

V globálu je tedy nejčastěji jmenována jako priorita v dospělosti pouze práce či profese, i když často nereálná a jen jednou je uvedena rodina. Nutno zdůraznit, že u poloviny respondentů – tj. chlapců, nejsou stanoveny priority vůbec žádné, nebo jen pro blízkou či naopak dalekou budoucnost.

DVO 8: Jakou má mládež hodnotovou hierarchii?

Interpretace k jednotlivým otázkám z rozhovoru:

Co je pro Tebe v životě nejdůležitější? Nejčastěji jsou jmenovány tyto hodnoty:

„*Rodina*“ – 4x: chlapec 1, chlapec 3, dívka 2 a dívka 3.

„*Přátelé*“ – 4x: chlapec 1, dívka 1, dívka 2 a dívka 3.

„*Zdraví*“ – 2x: chlapec 1 a chlapec 2.

„*Láska*“ – 2x: dívka 1 a dívka 3.

A dále jsou už vždy jen jednou uvedeny hodnoty: „*Užít si život*“ – chlapec 3, „*dobry vztah se svým okolím*“ – chlapec 2, „*upřímnost*“ – dívka 1 a „*práce, která baví*“ – dívka 3.

Máš nějakou svoji životní filosofii? Polovina respondentů nemá žádnou svoji životní filosofii. Druhá polovina dotázaných ji má a jsou v ní obsaženy tyto hodnoty:

Hmotné zabezpečení života – dívka 1: „*Vydělat si peníze, abych měla z čeho žít.*“

Užít si život – dívka 2: „*Každý den si užít, nejvíc jak to jde. Protože nikdy nevíme, kdy s tadyma odejdeme.*“

Apel na vnitřní sílu člověka – chlapec 3: „*Můžeš mě 100 krát shodit, ale nezlomíš mě.*“

Shrnutí: Uváděné hodnoty zkoumané mládeže jsou běžné ve společnosti a nevyznačují se žádnými závadami. Nejčastěji jsou jmenovány: rodina, přátelé, zdraví, láska, práce či vydělat si na živobytí, užít si život a dále pak dobrý vztah se svým okolím, upřímnost a apel na vnitřní sílu člověka.

5.7.2 Analýza volných asociací

DVO 1: Jak mládež přijímá vlastní tělo včetně fyzických změn?

Interpretace k jednotlivým položkám:

Oblíbené oblečení: Oblíbené oblečení zkoumaných dospívajících je ve společnosti běžné, bez nějakých výrazných nápadností, které by extrémně zdůrazňovaly či zakrývaly jejich tělo. Chlapci preferují pohodlnější oblečení – chlapec 2: „*pohodlné*“, chlapec 3: „*džíny*“ a dívky spíše atraktivnější, neboť v oblékání dívky obvykle vyvíjí větší úsilí než chlapci – dívka 1: „*uplé rifle*“, dívka 2: „*košílka, riflčky, vestička*“, dívka 3: „*šaty*“.

Ideální vzhled: Většina respondentů již nemá na piedestalu idealizovaný vzor. Upřednostňují spíše jiné vlastnosti, hezky upraveného člověka, který je standardem, či vůbec o ideálním vzhledu ani nepřemýšlí – dívka 2: „*hlavně pohodový člověk*“, chlapec 3: „*šaty, botky, dlouhé vlasy*“, dívka 3: „*nevím*“.

Fyzická krása: Je zřejmé, že si jsou vědomi toho, že fyzická krása je pro ně přesto jakýmsi úkolem, který je potřeba splnit, aby je společnost akceptovala. Největší apel je proto na hezkou postavu – chlapec 2: „*svaly*“, dívka 2: „*dobrá postava*“ a upravený zevnějšek – chlapec 3: „*šaty, botky, dlouhé vlasy*“, dívka 3: „*bárčina nějaká*“.

Shrnutí: Zkoumaná mládež má (na rozdíl od pubescentů) již vytvořený odstup od velké pozornosti na vlastní tělo a vzhled: jejich oblíbené oblečení je běžné bez výrazných nápad-

ností, upřednostňují jiné vlastnosti na člověku, než je ideální vzhled a nemají potřebu kopírovat idealizované vzory.

DVO 2: Jak je mládež schopna aplikovat intelektový potenciál v běžné každodenní činnosti?

Interpretace k jednotlivým položkám:

Úspěšný člověk: Zkoumaní jedinci se zatím s úspěšným člověkem neztotožňují. Úspěch přisuzují jiným lidem, profesím pro ně nedostupným, či doufají v úspěšnou budoucnost – chlapec 1: „zpěvák“, dívka 1: „asi nějaký podnikatel nebo něco takového“, dívka 3: „někdo, komu se dobře daří v práci, nějaký politik nebo někdo“. Svou současnost - coby úspěšnou, do odpovědí nezahrnuli, neboť ji tak zřejmě nevnímají. Jeden respondent vidí úspěch pouze ve své současné kompetenci fyzické síly – chlapec 2: „velké pracky“.

Informace: Téměř všichni dospívající jsou si vědomi toho, že informace jsou pro člověka velmi důležité – chlapec 3: „vědění“, dívka 1: „dozvědět se něco nového“ a pro úspěšné fungování ve společnosti je nutné informace znát a umět s nimi pracovat – chlapec 1: „počítač“, dívka 2: „organizovanost“. Pouze jeden respondent nedokázal odpovědět vůbec.

Problém: Polovina respondentů chápe, že pokud se vyskytne v jejich životě problém, je potřeba jej řešit – chlapec 3: „vyřešení“, chlapec 2: „řešení problému“. Ostatní vyjmenovali pouze konkrétní problém – dívka 2: „práce“, dívka 3: „třeba zdravotní nějaký“ a jedna dívka nedokázala na položku reagovat.

Shrnutí: Většina respondentů chápe důležitost informací a také vědí, jak s informacemi nakládat. S problémy v životě už je to o něco horší, pouze polovina si spojila problém s nutností řešit jej. Co se pak týče úspěšného člověka, sami se s ním zřejmě neztotožňují.

DVO 3: Jak je mládež schopna vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví?

Interpretace k jednotlivým položkám:

Kamarád stejného pohlaví: Chlapci i dívky zdůrazňují přátelství kladným označením a velmi blízkým vztahem. Chlapec 1: „blízký člověk“, chlapec 2: „kluk“, chlapec 3: „až na věky věků“. Dívka 1: „taky důvěra, upřímnost“, dívka 2: „sestra“, dívka 3: „člověk, který pomůže“.

Kamarád opačného pohlaví: Chlapci i dívky opět zdůrazňují přátelství kladně a velmi blízkým vztahem. Chlapec 1: „přítelkyně“, chlapec 2: „holka“, chlapec 3: „až na věky“.

věků“. Dívka 1: „*důvěra, upřímnost*“, dívka 2: „*můj bráška*“, dívka 3: „*člověk, který pomůže*“.

Shrnutí: Je zřejmé, že zkoumaná mládež pěstuje vztahy s vrstevníky obojího pohlaví, neboť dívky i chlapci mají se svými přáteli, a to jak stejného tak i opačného pohlaví, velmi dobré vztahy.

DVO 4: Jak se mládeži daří proměnit svůj vztah k dospělým, tj. z pozice emocionální závislosti na pozici autonomie popř. vzájemného respektu a kooperace?

Interpretace k jednotlivým položkám:

Rodiče: S rodiči má většina dospívajících vztahy na přátelské úrovni - chlapec 3: „*bez nich by to bylo nudné*“, dívka 1: „*kladné vztahy, žádné hádky*“. Někteří označili své rodiče kladně - chlapec 1: „*mamka*“, chlapec 2: „*jediní rodiče*“. Nikdo nepoužil hanlivé označení.

Učitelé: I s učiteli má většina mládeže vztahy na přátelské úrovni - chlapec 3: „*občas prudí, ale beru je*“, dívka 1: „*kladné vztahy*“. Dva respondenti sice s učiteli přátelské vztahy nemají, ironie v odpovědích nám ale může naznačovat autonomii ve vztahu - chlapec 2: „*jsou od toho, aby nás učili i mučili*“, dívka 3: „*protivní lidé (smích)*“.

Dospělí lidé: I z odpovědí na tuto položku lze vyčíst, že vztahy s dalšími dospělými jsou na přátelské úrovni - chlapec 2: „*jsou v pohodě*“, dívka 1: „*důvěra, mám si s kým pokecat*“. Dva respondenti si dospělých cení pro „*vyvinuté myšlení*“ - dívka 2 a „*vzdělání*“ - dívka 3.

Shrnutí: Vztahy většiny zkoumaných dospívajících s dospělými jsou na přátelské úrovni a jejich pozice je již autonomní. Vyplývá tak z jejich vztahů s rodiči, učiteli a dalšími dospělými.

DVO 5: Jakou má mládež představu o ekonomické nezávislosti a volbě povolání?

Interpretace k jednotlivým položkám:

Pracovní profese: Někteří zkoumaní dospívající bohužel uvádí nereálné profese vzhledem k jejich zvoleným studijním oborům a špatnému školnímu prospěchu. Dívka 1: „*právnička*“, dívka 2: „*psychologie*“, dívka 3: „*manažer*“. Dále někteří nemají vůbec žádnou představu o pracovní profesi – chlapec 3: „*nevím, něčím se uživím*“ nebo chtějí profesi, která bude především zábavná: chlapec 2: „*adrenalin*“. Pouze jediný respondent má určitou představu o povolání, které je v souladu s jeho studijním oborem i prospěchem – chlapec 1: „*řemeslo*“.

Obživa: Reálnou představu, jakým způsobem si zajistit své životní potřeby, má pouze 1 respondent – dívka 1: „*vydělávat si peníze*“. Dívka 2 by se chtěla uživit pomocí konkrétní profese, která je ovšem opět vzhledem k jejímu studijnímu oboru a průměrnému školnímu prospěchu nereálná: „*psycholožka*“. Další dva respondenty to, jak se budou žít, v současnosti nezajímá – chlapec 3: „*nějak to zvládnou*“, nebo další dva uvedli jako obživu pouze konkrétní životní potřeby, avšak bez uvedení způsobu jejich zajištění - chlapec 1: „*rohlíky*“.

Peníze: Dvě dívky jsou si plně vědomy toho, že finance jsou nutné především na obživu svou a své rodiny, což jim zároveň zajistí i ekonomickou nezávislost – dívka 1: „*využívat na bydlení, nájem, jídlo*“, dívka 2: „*dostatečné na uživení sebe a popřípadě rodiny*“. Dva chlapci jsou si také vědomi hodnoty peněz a kladou apel především na jejich dostatečné množství, což opět signalizuje, že by si přáli být finančně nezávislí – chlapec 1: „*hodně*“, chlapec 2: „*čím víc, tím líp*“. Dívka 3 se obává, že není či nebude schopna si přisun financí zajistit: „*velký problém*“ a chlapec 3 zlehčuje získání peněz: „*no problem*“.

Shrnutí: Zkoumaní dospívající chápou, že pro ekonomickou nezávislost je přisun peněz nezbytný a potřebný především na uživení sebe a své rodiny, avšak způsob jak finance získat, už je pro ně „problém“, či toto naopak přeceňují a zlehčují. Co se týče volby povolání, uvádějí nereálné profese - vzhledem k jejich zvoleným studijním oborům a špatnému školnímu prospěchu. Dále někteří respondenti nemají o svém budoucím povolání vůbec žádnou představu, nebo od něj chtějí především zábavu.

DVO 6: Jak mládež přistupuje k sociálně odpovědnému chování?

Interpretace k jednotlivým položkám:

Graffiti na vagónech vlaků: Polovina respondentů tuto aktivitu schvaluje, považuje ji za druh umění – chlapec 3: „*bez nich by to vypadalo divně*“, dívka 2: „*nevadí mi, beru to jako umění*“, dívka 3: „*hezké*“. Pouze dva dotazovaní graffiti odsuzují – chlapec 1: „*hnus*“, dívka 1: „*je to nezákonné*“. A chlapec 2 k problému nezaujímá žádné stanovisko: „*ještě jsem nekreslil*“.

Pravidla: Všichni dospívající chápou, že pravidla jsou velmi důležitá – chlapec 2: „*jsou potřeba*“, dívka 1: „*dodržovat je*“, dívka 2: „*jsou důležitá*“. Chlapec 1 staví pravidla na úroveň zákonů, což také dokazuje, že si je vědom jejich důležitosti: „*zákony*“.

Zodpovědnost: Čtyři dotazovaní sdělují, že je potřeba být zodpovědný – chlapec 1: „*důležitá součást člověka*“, dívka 1: „*být zodpovědná vůči svým rodičům a vůči svým přátelům a*

tak“ a dva dotazovaní přiznávají, že mají se zodpovědností určité problémy – chlapec 2: „*špatná v mém případě*“, chlapec 3: „*určitá*“.

Shrnutí: Většina zkoumaných dospívajících si je vědoma toho, že je potřeba chovat se odpovědně a že pravidla jsou v lidském životě velmi důležitá. Už méně však odsuzují konkrétně uvedené nezodpovědné jednání, jakým jsou například graffiti na vagónech vlaků, neboť tuto aktivitu polovina dotazovaných neshledává vandalismem, nýbrž ji schvaluje a považuje za druh umění.

DVO 7: Jakou má mládež představu o osobních budoucích prioritách v dospělosti?

Interpretace k položce:

Budoucnost: Čtyři respondenti nemají potřebu budoucnost řešit, je pro ně vzdálená a nejasná – chlapec 2: „*daleká, vzdálená*“, dívka 3: „*nejasná*“, nebo se s osobním životem v budoucnu nedá nic dělat, protože je dán osudem – chlapec 1: „*osud*“. Jen dvě dívky jsou si plně vědomy toho, že si svůj budoucí život musí zajistit – dívka 1: „*mít práci, byt. Žít se prací, nebýt bezdomovec*“. Dívka 2: „*Možnosti do budoucna, jak si splnit své sny, tak i získat tu dobrou práci*“.

Shrnutí: Pro většinu zkoumané mládeže je budoucnost příliš vzdálená a nejasná, proto nemají potřebu ji nyní řešit. Zřejmě z tohoto důvodu většina ani neuvedla konkrétní hodnotu či cíl v budoucnosti. Pouze dvě dívky chápou, že si musí svou budoucnost zajistit, a proto uvádějí práci a jedna z dívek dodává ještě i bydlení, což můžeme považovat za jejich priority v budoucnosti.

DVO 8: Jakou má mládež hodnotovou hierarchii?

Interpretace k položce:

Smysl života: Čtyři dotazovaní (zejména dívky) mají jasný smysl života: „*rodina*“ – chlapec 3 a dívka 2; „*přátelé*“ – dívka 2 a dívka 3; „*zdraví*“ – dívka 1; „*láska*“ – dívka 3. Chlapec 2 zatím smysl života nenalezl: „*zatím neznámý*“ a chlapec 1 vidí smysl života poněkud depresivně: „*smrt*“.

Shrnutí: Většina respondentů, a to zejména dívky, má jasný smysl života, ve kterém se určitě promítají i jejich životní hodnoty. Nejčastěji se objevovaly tyto hodnoty: rodina, přátelé, dále pak zdraví a láska. Odpovědi dalších dvou respondentů, a to chlapců, byly buď s nejasněnými hodnotami: zatím neznámé, či velmi ponurými jako je: smrt.

5.7.3 Analýza terénních zápisů z pozorování

DVO 1: Jak mládež přijímá vlastní tělo včetně fyzických změn?

Interpretace k jednotlivým pozorovaným jevům:

Péče o vlastní tělo: Jak dívky, tak chlapci vyvíjí standardní péči o vlastní tělo. Netrpí ani podvýživou ani nadváhou. Všichni chlapci mají navíc oholenou pleť a upravené vlasy a jeden z chlapců ještě pečuje i o své bicepsy – chlapec 2. U dívek je péče o své vlasy, pleť, nehty běžná, jen jedna z dívek klade malinko větší důraz na make-up a vlasy – dívka 1.

Oblečení: Jak dívky, tak chlapci nosí oblečení naprosto běžné ve společnosti a každý má svůj vlastní styl. Chlapci vyžadují od oblečení více pohodlí: džíny, mikina, kraťasy, tričko, košile, módní boty a dívky spíše atraktivitu: halenka na ramínka, letní šaty na ramínka, úzké džíny, košile, módní tenisky. Žádný z adolescentů nenosí beztvaré oblečení, pouze chlapec 1 nosí sice volnější oblečení, které je ovšem vkusné a pohodlné: volnější mikina a tričko, volnější džíny.

Náznamy sebepoškozování: Nebyly u žádného dospívajícího spatřeny.

Shrnutí: Zkoumaná mládež pečuje o své tělo standardním způsobem: netrpí podvýživou ani nadváhou, jejich pleť, vlasy, nehty jsou upravené. Na jejich oblečení, které je standardní v běžné společnosti, nebyly shledány nápadnosti, jež by extrémně zdůrazňovaly či zakrývaly jejich tělo. V oblékání má každý dospívající svůj vlastní styl, chlapci vyžadují více pohodlí a dívky atraktivitu. Také nebyly pozorovány na jejich těle žádné náznaky sebepoškozování.

DVO 2: Jak je mládež schopna aplikovat intelektový potenciál v běžné každodenní činnosti?

Interpretace k jednotlivým pozorovaným jevům:

Je schopen/schopna argumentovat, uvažovat o problémech: Všichni pozorovaní dospívající argumentují poměrně logicky, rádi, často a o čemkoliv. Klub používají jako svou vrstevnickou arénu, takže nejraději diskutují se svými kamarády, ale také s pracovníky zařízení. Zaregistrovaná témata byla velice různorodá: uživení se v Americe (chlapec 1), popis neúspěšného vyrábění makety domu (chlapec 2), osobnost Churchilla (chlapec 3), návrh plakátu na reklamu (dívka 1), potraty (dívka 2), přirozené porody, tréma (dívka 3).

Školní úspěšnost: Bylo vysledováno, že většina dospívajících má problémy se svým studiem – v době pozorování o svých problémech hovořili dva chlapci a dvě dívky. Např. chla-

pec 3 se zmínil o obavách z nastávající písemné práce, na kterou se mu ale nechce připravovat; dívka 3 se obává toho, že nepostoupí do dalšího ročníku. Jen dívka 2 hovořila také o svých úspěších a několikrát si aktivně s pomocí pracovnice vyhotovila domácí úkol.

Hygienická sebeobsluha: Hygienická sebeobsluha je u všech pozorovaných dospívajících standardní, dbají na svou čistotu a nezapáchají.

Shrnutí: Zkoumaná mládež umí využívat svůj intelektový potenciál v argumentování či uvažování o problémech a v péči o svou hygienu. Argumentují a rozvažují o různých věcech logicky a často. Na svou hygienu dbají, neboť určitě tuší, že špatná hygiena by je ze společnosti vyčlenila. Naopak hůře zhodnocují svůj intelekt v plnění školních povinností.

DVO 3: Jak je mládež schopna vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví?

Interpretace k jednotlivým pozorovaným jevům:

Pozice mezi vrstevníky v klubu: Všichni pozorovaní účastníci výzkumu jsou v klubu mezi svými vrstevníky a to obojího pohlaví běžně přijímaní až oblíbení. Žádný z účastníků tedy nepatří mezi outsidersy či samotáře. Udržují přátelské vztahy s několika návštěvníky klubu.

Způsob komunikace a chování mezi dívkami i chlapci: U všech zkoumaných dospívajících byla vyzorována komunikace i chování na přátelské a kooperativní úrovni a to ke svým vrstevníkům obou pohlaví. Kooperace a přátelské vztahy jsou zjevné z vrstevnického povídání si na pohovkách v klubu, ve zkušebně a při hrách jako je stolní fotbal, kulečnický či petang. U nikoho nebyla zaznamenána agrese, šikana či naopak příliš submisivní chování.

Shrnutí: Pozorovaní účastníci pěstují vztahy s vrstevníky obojího pohlaví. Dokazuje to jejich pozice mezi vrstevníky v klubu, kdy patří mezi běžně přijímané až oblíbené a také komunikace a chování mezi sebou navzájem, které je na přátelské a kooperativní úrovni.

DVO 4: Jak se mládeži daří proměnit svůj vztah k dospělým, tj. z pozice emocionální závislosti na pozici autonomie popř. vzájemného respektu a kooperace?

Interpretace k jednotlivým pozorovaným jevům:

Jakým způsobem hovoří o svých rodičích: Polovina dospívajících (chlapec 2, dívka 1, dívka 3) v době pozorování o svých rodičích vůbec nehovořila, zřejmě proto, že rodiče pro ně již nejsou ožehavým tématem jako pro pubescenty. Další polovina (chlapec 1, chlapec 3, dívka 2) se zmínila o své matce a to v kladných intencích. Mezi rodiči a dospívajícími je již evidentní kooperativní vztah, např. dívka 2 chodí se svou matkou ráda nakupovat a chlapec 3 se svou matkou telefonoval, při čemž hovor vyzněl jako popovídání si s kamarádkou.

Jakým způsobem hovoří o dalších dospělých autoritách (učitelé, vedoucí na praxi): Polovina dospívajících se pozitivně zmínila o svých učitelích nebo vedoucích na praxi. Např. chlapec 1 popisoval, jak s ostatními spolužáky a s vedoucím na praxi dělali legraci a chlapec 2 dokonce rád zavzpomínal i na bývalé učitele ze základní školy.

Projevy chování vůči pracovníkům NZDM: Chování všech pozorovaných adolescentů vůči pracovníkům NZDM je kooperativní, respektující a na přátelské úrovni. Adolescenti respektují pravidla klubu i okamžité požadavky pracovníků. Také se pracovníkům rádi svěřují se svými problémy např. chlapec 3, dívka 1 a dívka 2, přičemž lze z hovoru a gest vysledovat, že vztahy dospívajících s pracovníky jsou přátelské.

Shrnutí: U pozorovaných dospívajících bylo sledováno, jak hovoří o svých rodičích a dalších dospělých autoritách jakými jsou např. učitelé a vedoucí na praxi a dále byly sledovány projevy chování vůči pracovníkům NZDM. Lze konstatovat, že se všemi uvedenými autoritami mají dospívající vztahy na přátelské úrovni vyznačující se kooperací, respektem a autonomní pozicí.

DVO 5: Jakou má mládež představu o ekonomické nezávislosti a volbě povolání?

Interpretace k jednotlivým pozorovaným jevům:

Jak se vyjadřuje o své budoucí profesi: Pět ze šesti pozorovaných účastníků se o své budoucí profesi vyjádřili a většina z nich spíše v negativních intencích: Pro dívku 3 je současné studium příliš náročné a v budoucnu se jí proto zřejmě nebude žít. Chlapec 3 uvažuje o studiu jiného oboru, podle jeho slov o „pořádné škole“. Chlapec 1 je se studijním oborem smířen, ví, že se pomocí této profese jednou užíví, ale raději by dělal něco zajímavějšího, např. něco kolem hudby. Pouze dva dospívající se o své budoucí profesi zmínili kladně – pro dívku 2 je toto povolání zajímavé a pro chlapce 2 je budoucí profese zároveň koníčkem.

Shrnutí: V tomto dílčím úkolu bylo pozorováno, jak zkoumaná mládež hovoří o své budoucí profesi. Většina z nich o ní hovořila spíše v negativních intencích. Pouze 2 dospívající jsou se svou profesí spokojeni a pro ostatní 3 dospívající je zvolené povolání nezajímavé nebo současné studium příliš náročné.

DVO 6: Jak mládež přistupuje k sociálně odpovědnému chování?

Interpretace k jednotlivým pozorovaným jevům:

Chování vůči majetku a vůči ostatním lidem: Všichni pozorovaní dospívající se vůči majetku NZDM chovají zodpovědně. Nikdo nic neničil, právě naopak, při hrách jako je stolní fotbal, kulečnicko respektovali pravidla NZDM pro zacházení s majetkem. Také bylo možno sledovat dospívající v hudební zkušebně, kde i se zapůjčenými hudebními nástroji zacházeli velmi obezřetně. U dívky 3 bylo zpozorováno, že předala zapomenutý mobilní telefon její majitelce, za kterou musela navíc běžet ven z klubu, aby ji dostihla.

Dále bylo pozorování zaměřeno na chování vůči ostatním lidem. Všichni zkoumaní dospívající se vůči pracovním i vůči ostatním návštěvníkům NZDM chovají přátelsky, kooperativně a s respektem. Toto bylo možné vysledovat například při hrách, kdy všichni pozorovaní dbali na to, aby nijak úmyslně nepoškodili své soupeře. Dále u čtyř pozorovaných (chlapec 1, chlapec 2, dívka 2 a dívka 3) bylo možné vysledovat, že nechtějí lhát. Chlapec 3 se při rozhovoru s kamarádkou jasně vyjádřil, že neschvaluje šikanu a razí názor, že není dobré oplácet zlo zlem. V neposlední řadě bylo ještě zaznamenáno, že dívka 1 se snaží nebýt vulgární vůči lidem a dívka 2 chce být zodpovědná ve vztahu ke své matce, kdy se snažila dodržet stanovený čas na odchod z klubu.

Shrnutí: Z pohledu tohoto vývojového úkolu bylo sledováno, jak se pozorovaná mládež chová vůči majetku NZDM a dále vůči ostatním lidem. Jejich chování vůči majetku je obezřetné, zodpovědné a vůči lidem je přátelské, kooperativní a respektující.

DVO 7: Jakou má mládež představu o osobních budoucích prioritách v dospělosti?

Interpretace k pozorovaným jevům:

Záliby: Mezi nejčastější vysledované záliby pozorované mládeže patří hudba a zpěv. Chlapec 1 a chlapec 3 hrají na baskytaru, dívka 1 má snahu naučit se hrát na bicí a dívka 2 ráda zpívá - k těmto účelům všichni jmenovaní využívají hudební zkušebnu v NZDM. Dále se mládež také do jisté míry zabývá svým vzhledem: chlapec 2 chce mít vypracované svalnaté tělo, dívka 1 nosí různé módní účesy a výrazný make-up a dívka 2 se trochu zajímá o módní oblečení a doplňky. Z dalších zálib či koníčků byla vysledována ještě návštěva kina a to u dvou dívek.

Shrnutí: Zde bylo pozorování zaměřeno na současné záliby mládeže, neboť je předpokladem, že určité záliby si člověk s sebou nese i do dospělosti a může je považovat za své osobní priority. Mezi vypořezované záliby tedy patří: hudba, zpěv, atraktivní vzhled a návštěva kina.

DVO 8: Jakou má mládež hodnotovou hierarchii?

Interpretace k jednotlivým pozorovaným jevům:

Jaké hodnoty se odráží v chování či řeči?

Z morálních hodnot byla nejčastěji pozorována **pomoc druhému** a to u každého dospívajícího, kdy šlo většinou o ochotné vyjítí vstříc v požadavcích kamarádů nebo pracovníků NZDM. Další vysledované hodnoty byly následovné: **nelhat** – 4 pozorování, **poctivost** – 3 pozorování, **spravedlnost** – 2 pozorování, **nebýt vulgární a cudnost** – 2 pozorování, **ohleduplnost** – 1 pozorování, **opravdovost** – 1 pozorování.

Z dalších životních hodnot pak byla nejfrekventovanější hodnota **přátelství** a to opět u každého adolescenta, což je velmi zjevné ze sledovaných přátelských vztahů. Dále u všech dívek byla vypořádována **rodina**, kdy se dívky aktivně zajímaly o probíhající těhotenství dobrovolnice NZDM a navíc ji žádaly, aby jim narozené miminko přijela ukázat. Z dalších hodnot je to pak **zdraví**, kdy chlapec 3 zásadně nesouhlasí s kouřením. Bohužel do dalších významných hodnot adolescentů nemůžeme zařadit např. vzdělání či víru. O víře se nezmínil nikdo, a co se týče vzdělání, dva dospívající školní záležitosti neprobírali vůbec a čtyři hovořili o studijních těžkostech, přičemž ale nechtěli vyvinout vlastní úsilí, aby situaci změnili. Jen dívka 2 si aktivně několikrát s pomocí pracovníce vyhotovila domácí úkol. Také bylo mládeži nabídnuto doučování angličtiny a konverzace zdarma, přičemž této příležitosti využil jen jeden chlapec a to jen jednou.

Důraz na značkové věci: Žádný ze sledovaných adolescentů neklade důraz na značkové věci, dá se tedy konstatovat, že pro ně nejsou důležitou hodnotou.

Shrnutí: Mezi nejčastěji pozorované hodnoty patří pomoc druhému a přátelství, což bylo možné vysledovat u každého zkoumaného adolescenta. Mezi další hodnoty, které byly také poměrně často zachyceny, patří snaha být pravdomluvný, poctivý a spravedlivý. U všech pozorovaných dívek bylo možné vysledovat, že je pro ně důležitá rodina. Bohužel do dalších významných hodnot mládeže nemůžeme zařadit např. vzdělání či víru. Náznaky víry nebyly zachyceny vůbec a vzdělání se jeví jako málo podstatné. Pozorování bylo také zaměřeno na význam značkových věcí, kdy se ukázalo, že pro adolescenty nemají důležitou hodnotu.

5.8 Shrnutí výsledků výzkumu, srovnání s jinými výzkumy a teoriemi

Cílem výzkumu bylo popsat, jak zvládají své vývojové úkoly adolescenti navštěvující nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, přičemž základní výzkumná otázka zněla, jak adolescenti, kteří navštěvují nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Unie Kompas ve Zlíně, zvládají své vývojové úkoly v dospívání. Dílčími výzkumnými otázkami bylo osm vybraných vývojových úkolů definovaných Havighurstem, které dále specifikovala řada autorů včetně Macka (2003).

V této fázi výzkumu budou postupně shrnuty odpovědi na dílčí výzkumné otázky, které byly získány z dat všech tří výzkumných metod, tj. z polostrukturovaných rozhovorů, volných asociací a z terénního pozorování. Zároveň budou tato shrnutí srovnávána s jinými výzkumy a teoriemi, z nichž některé byly uvedeny v teoretické části této práce.

DVO 1: Jak mládež přijímá vlastní tělo včetně fyzických změn?

Vývojový úkol „přijetí vlastního těla včetně fyzických změn“ zřejmě nečiní zkoumaným adolescentům zásadní potíže. Toto tvrzení vyplývá ze získaných dat všech tří výzkumných metod. Z rozhovorů je možné vysledovat, že většina respondentů je spokojena se svou celkovou vizáží. Pokud by ale mohli něco na svém těle změnit, tak chlapci by vesměs chtěli přibrat na váze a dívky zase zhubnout.¹

I z dat dalších metod se tedy jeví, že zkoumaní jedinci své tělo s největší pravděpodobností akceptují a nepřisuzují mu ani takový význam. Ideální vzhled totiž v metodě volných asociací již nepovažují za prioritní, upřednostňují spíše pouze hezky upraveného a hlavně pohodového člověka. Také jejich oblečení, které bylo sledováno, je zcela běžné ve společnosti bez výrazných nápadností a sami nemají již potřebu kopírovat nějaké idealizované vzory.² Dále také zmíníme, že i jejich péče o vlastní tělo je standardní a především bez názna-

¹ Tento trend se vyskytuje také ve studii Krutilové (2011), kdy chlapci preferují spíše přírůstek na váze a dívky naopak úbytek.

² Podle Vágnerové (2000) mají dospívající zejména na konci adolescence od problému kopírování modelů odstup, neboť si naleznou vlastní styl.

ků sebepoškozování, které by podle Jedličky (2004b) jinak mohlo svědčit o nepřátelském postoji vůči svému tělu.

Nakonec je třeba dodat, že celkový vztah k vlastnímu tělu nesouvisí jen se spokojeností s postavou, ale především s celkovým sebehodnocením a hodnocením vlastního výkonu (Macek, 2003).

DVO 2: Jak je mládež schopna aplikovat intelektový potenciál v běžné každodenní činnosti?

K tomuto vývojovému úkolu můžeme shrnout, že zkoumaní adolescenti jsou schopni využít svůj intelektový potenciál jen v určitých oblastech. Nejlépe jej zhodnocují v mimoškolních aktivitách a to zejména v interakcích s kamarády, což je nejvíc zřetelné z metody pozorování, kdy dokážou s vrstevníky argumentovat a uvažovat o různých problémech a nejhůře svůj intelekt zhodnocují v plnění školních povinností. Téměř všichni zkoumaní (kromě jedné dívky) mají velmi špatný školní prospěch. Z rozhovorů navíc vyplynulo, že si své špatné školní známky respondenti ani neuvědomují a někteří je pokládají za standard.³ Dále zkoumaní dospívající také přiznali, že pokud se jim daří či nedaří v běžných každodenních činnostech, záleží na jejich náladě a na počasí, bohužel nikoho nenapadlo uvést, že je to především otázka vyvinutí většího úsilí. V metodě volných asociací se pak ukázalo, že se nikdo z nich neztotožňuje s úspěšným člověkem. Úspěch přisuzují jiným lidem, většinou lidem s profesí pro ně nedostupnou.

I když je podle Vágnerové (2000) myšlení adolescentů charakteristické maximální pružností, flexibilitou a schopností využívat nové způsoby řešení, nutno také zopakovat, že podle Lloydové (1985 cit. podle Macek, 2003) sehrává významnou roli ve využití intelektu i sociální inteligence, která je závislá na sociálním učení a vlivu kulturního prostředí, ze kterého jedinec vychází. Z tohoto tvrzení pro naše výzkumné šetření tedy vyplývá, že dů-

³ Vágnerová (2000) ke špatnému prospěchu adolescentů dokládá, že studijní výsledky studentů i učňů (s výjimkou studentů, kteří se připravují na vysokou školu) opravdu bývají v této době většinou slabší, neboť jim chybí motivace k práci. K získání určité profese jim stačí pouze absolvování školy, neboť při nástupu do zaměstnání se na studijní výsledky nikdo neptá.

vodem neúspěchu dospívajících v jejich každodenních činnostech, především pak ve studiu, mohou být nesprávné návyky naučené v rodině a to zejména špatná struktura času, malá cílevědomost a houževnatost.

DVO 3: Jak je mládež schopna vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví?

Z výzkumu týkajícího se tohoto vývojového úkolu vyplynulo, že zkoumaní adolescenti s největší pravděpodobností pěstují velmi přátelské vztahy s vrstevníky obojího pohlaví. V rozhovorech a ve volných asociacích popsali vztahy se svými nejlepšími přáteli jako blízké, důvěrné, upřímné, spolehlivé a dlouho trvající. Při pozorování se také potvrdilo, že umí vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví, neboť jejich komunikace a chování mezi ostatní mládeží v klubu je na velmi přátelské úrovni a navíc všichni patří mezi oblíbené jedince.

Podle Herzoga (2007) se tedy dá vyloučit, že by v oblasti vrstevnických vztahů měla zkoumaná mládež zásadní problémy, neboť podle něj se selhávání vyznačují outsiderstvím a nepřátelským chováním. Dá se také říci, že dnešní adolescenti v globálu tento vývojový úkol zvládají dobře, neboť si své kompetence týkající se vrstevnických vztahů často nacvičují. Například z výzkumů Štursově a Bocana (2006) se ukazuje, že dospívající mládež ráda vyhledává své vrstevníky, neboť až tři čtvrtiny dospívajících z běžné populace tráví svůj volný čas s přáteli a pouze 20% dává přednost samotě.

Můžeme zde opět vzpomenout příčinu kvality vrstevnických vztahů, která se dle výzkumů Širůčka a Širůčkové (2006) odvíjí od typu citové vazby s rodiči (attachment), přičemž adolescenti s jistou citovou vazbou k rodičům pěstují kvalitnější přátelské vztahy i se svými vrstevníky.

DVO 4: Jak se mládeži daří proměnit svůj vztah k dospělým, tj. z pozice emocionální závislosti na pozici autonomie popř. vzájemného respektu a kooperace?

Z pohledu tohoto vývojového úkolu se dá konstatovat, že zkoumané mládeži se zřejmě daří proměnit svůj vztah k dospělým směrem k nezávislosti, vzájemnému respektu a kooperaci. Tento jev byl nejlépe zachycen z pozorovaného chování vůči pracovníkům a dobrovolníkům NZDM. Dále bylo v terénu sledováno, jakým způsobem hovoří o svých rodičích, uč-

telích, vedoucích na praxi, popř. dalších dospělých autoritách, kdy lze říci, že vztahy s těmito autoritami jsou na přátelské úrovni vyznačující se kooperací, respektem a autonomní pozicí. Totéž se potvrdilo i z rozhovorů a volných asociací, kdy zkoumaná mládež pro vztahy s dospělými použila označení jako: „v pohodě, kamarádský přístup, kamarádská parta, legrace, důvěra, mám si s kým pokecat“.

Pro srovnání opět použijeme výzkumy s mládeží z běžné populace, kdy např. Petersenová (1988 cit. podle Macek, Štefánková, 2006) ve svých výzkumech doložila, že dospívající si se svými rodiči „spíše rozumí“ a vyvrátila tak mýtus o mezigeneračním konfliktu. Také dodává, že pokud se ostré konflikty ve vztahu s rodiči a dalšími dospělými vyskytují, týkají se dospívajících s rizikovějším chováním.

I v případě vztahů s rodiči a dalšími autoritami platí teorie citové vazby, přičemž kooperace i autonomie adolescentů ve vztazích s rodiči a dospělými je odrazem vytvoření jisté citové vazby v raném dětství (Becker-Stollová, 2003 cit. podle Macek, Štefánková, 2006).

DVO 5: Jakou má mládež představu o ekonomické nezávislosti a volbě povolání?

Respondenti v rozhovorech a stejně tak i ve volných asociacích uvedli, že mají představu o svém budoucím povolání.⁴ Zkoumaní adolescenti sice představu o budoucí profesi mají, avšak vzhledem k jejich současnému zvolenému studijnímu oboru a poměrně špatnému školnímu prospěchu jsou jimi uváděná povolání vesměs vzdušnými zámky.⁵ Z pozorování pak bylo zřejmé, že se současným zvoleným studijním oborem jsou spokojeni pouze dva sledovaní dospívající, pro ostatní je obor nezajímavý nebo jeho studium příliš náročné.

Co se týče ekonomické nezávislosti v budoucnu, polovina dotazovaných spoléhá na podporu svých rodičů, kdy v rozhovorech sdělili, že budou bydlet s rodiči doma a jeden chlapec

⁴ I podle studie Hanžalové a Macka (2009) dnešní dospívající tento aktuální problém opravdu intenzivně řeší a používají při tom strategii zvládnání „aktivní coping“, vyznačující se komunikací o problému a aktivním řešením s využitím sociální opory.

⁵ Kuric (2000) ovšem podotýká, že adolescenti na jednotlivé profese už musí hledět více objektivně, neboť již umí lépe posoudit své schopnosti.

se nad svým bydlením v budoucnu nezamýšlí vůbec. Pouze dvě dívky mají představu o budoucí ekonomické nezávislosti a to takovou, že se chtějí osamostatnit od rodičů a bydlet ve svém bytě či domě a také reálně chápou hodnotu a funkci peněz, což se potvrdilo i v metodě volných asociací.

V dnešní době se opravdu můžeme často setkávat s tím, že se jedinci v období pozdní adolescence ale i rané dospělosti nechávají běžně vyživovat od svých rodičů. Tento trend podle Vágnerové (2000) i Macka (2003) souvisí s prodloužením doby adolescentního moratoria.

DVO 6: Jak mládež přistupuje k sociálně odpovědnému chování?

Z jevů, které byly pozorovány a také zjišťovány v rozhovorech a volných asociacích týkajících se sociálně odpovědného chování, se zkoumaná mládež jeví jako téměř bezproblémová. V terénu bylo pozorování zaměřeno na chování adolescentů vůči majetku NZDM a vůči ostatním lidem, kdy lze říci, že jejich chování vůči majetku je obezřetné a vůči ostatním lidem přátelské, kooperativní a respektující. Toto bylo nejlépe pozorovatelné při hrách a dalších interakcích se svými vrstevníky a pracovníky NZDM, kdy mládež dbala na to, aby nijak nepoškodila jak majetek, tak ostatní návštěvníky klubu – respektovala pravidla stanovená klubem. Dále byly u zkoumané mládeže vysledovány tyto jevy: snaha nelhat, neschvalování šikany, neoplácet zlo zlem, nebýt vulgární, zodpovědnost vůči své matce.

Z rozhovorů pak vyšlo najevo, že respondenti jsou vybaveni informacemi o sociálně odpovědném chování, neboť jsou si všichni vědomi toho, že společnost potřebuje zákony a to z důvodu nastolení pořádku ve společnosti a dále mají i znalosti z problematiky ochrany životního prostředí. V metodě volných asociací pak dospívající ihned reagovali na položku „pravidla“ tak, že jsou v lidském životě velmi důležitá. Snad jediné, co by se jim v tomto vývojovém úkolu dalo vytknout je, že na položku „graffiti na vagónech vlaků“ reagovali způsobem, že tuto aktivitu neshledávají vandalismem, ale považují ji za druh umění.⁶ Dále v rozhovorech na otázku, zda se chovají zodpovědně či nikoliv, všichni připouští, že se

⁶ Což ale podle Vágnerové (2000) může souviset s přijetím alternativní kultury, jako jedním z generačně specifických způsobů sebevyjádření.

pokaždé zodpovědně nechovají a to především v plnění slibů a povinností vůči rodičům, kamarádům a škole.

I z výstupů konzultací s mládeží, které jsou zahrnuté v Bílé knize Evropské komise pro mládež (2002) nebo ze závěrečné zprávy Štursově a Bocana (2006) vyplynulo, stejně jako z výstupů zkoumání tohoto vývojové úkolu, že dospívající se opravdu otázkou ochrany životního prostředí intenzivně zabývají a že si jsou dobře vědomi toho, že normy a další regulační mechanismy jsou nutné pro bezpečné fungování této společnosti.

Konec konců, zda se jedinec chová zodpovědně či nikoliv, je podle Macka (2003) ovlivněno především hodnotami, které sám vyznává. Z preferovaných hodnot, které byly u respondentů tohoto výzkumu zjištěny (viz výstupy z DVO 8), a které souvisí se sociálně zodpovědným chováním, můžeme vyjmenovat tyto hodnoty: dobrý vztah se svým okolím, upřímnost, pomoc druhému, poctivost, spravedlnost.

DVO 7: Jakou má mládež představu o osobních budoucích prioritách v dospělosti?

Ze získaných dat, a to zejména z metody rozhovorů a volných asociací se zdá, že stanovit si osobní budoucí priority v dospělosti je pro zkoumané dospívající věcí nelehkou. Ve volných asociacích většina uvedla, že budoucnost je pro ně příliš vzdálená, nejasná a nemají potřebu ji v současnosti řešit, pouze dvě dívky uvedly, že v budoucnu chtějí mít zejména práci a bydlení.

V rozhovorech, které byly zaměřeny na zjištění krátkodobých a dlouhodobých životních cílů (tj. za 3 a 10 let) konkrétně vyplynulo, že chlapci oproti dívkám nemají stanovené téměř žádné cíle. Cíle, které pak byly uvedeny, a to jak krátkodobé tak i dlouhodobé, se týkají **práce či profesí** (i když ve většině případů pro ně nereálných) a pouze v jednom případě byl uveden jako dlouhodobý životní cíl **rodina**.

Terénní pozorování bylo zaměřeno na současné záliby mládeže, neboť je předpokladem, že určité záliby si člověk s sebou nese i do dospělosti a může je považovat za své osobní priority. Bohužel vypozařované zájmy dospívajících byly pouze: hudba, zpěv, atraktivní vzhled a návštěva kina.

Zkoumání adolescenti tedy v oblasti vytýčení si životních cílů zřejmě tápou, i když podle Macka (2003) si adolescenti už mají uvědomovat kontinuitu svého života, a proto si také mají začínat vytyčovat osobní cíle a diferencovat je na krátkodobé a dlouhodobé. Macek

také dále tvrdí, že adolescenti mají v této době zvažovat především nad volbou povolání, životním stylem a volbou partnera či partnerky. Z výzkumů, které má ve své studii uvedeny Sak (2000), je zřejmé, že mezi krátkodobé cíle mládeže běžné populace patří studium, cestování, profese a mezi dlouhodobé cíle patří především rodina, partner a dále zaměstnání a vzdělání.

Co se pak týče pasivního přístupu ve vytýčení si cílů u adolescentů našeho výzkumného šetření, můžeme vidět příčinu v malé cílevědomosti, ale i v rodinném prostředí. Macek (2003) totiž uvádí, že jedinci pocházející z prostředí s vyšším socioekonomickým statutem zvažují o své budoucnosti mnohem dříve.

DVO 8: Jakou má mládež hodnotovou hierarchii?

Mládež má stanoveny hodnoty, o kterých se dá říci, že jsou běžné ve společnosti a nevyznačují se žádnými závadami. V rozhovorech i volných asociacích se nejčastěji vyskytovaly hodnoty: **rodina, přátelé, zdraví a láska**. Dalšími hodnotami byly práce, užít si život, dobrý vztah se svým okolím, upřímnost, apel na vnitřní sílu člověka. I z pozorování se potvrdilo, že přátelství si mládež skutečně cení a velmi často byla zachycena i pomoc druhému. Dalšími pozorovanými hodnotami byly: snaha nelhat, být poctivý a spravedlivý. Bohužel byly u mládeže postrádány hodnoty, jakými jsou např. vzdělání či víra. Náznaky víry nebyly zachyceny vůbec a vzdělání se jeví jako málo podstatné.

Během realizace výzkumu bylo zjevné, že zkoumaná mládež se nad otázkami životních hodnot vážně zamýšlí a nesnaží se střílet ironické odpovědi. Tento jev potvrzuje i Čačka (2000), který tvrdí, že adolescenti obecně řeší otázky související se smyslem života a aktivně uvažují o hodnotách a jejich významu pro život. Pro komparaci můžeme znovu uvést hodnoty české mládeže z výzkumu Preissové Krejčí a Čadové (2006), kdy se také na prioritních pozicích, stejně jako u mládeže našeho výzkumu, objevují hodnoty: zdraví, přátelství, rodina a láska. Ovšem vzdělání se ve výzkumu těchto dvou autorek objevuje již na páté pozici, kdežto dospívající našeho výzkumu nepřikládají vzdělání velkou váhu.

Nakonec i zde můžeme vzpomenout Macka (2003), který zdůrazňuje, že v cílových hodnotách souvisejících s osobní perspektivou se dospívající více podobají svým rodičům než přátelům.

5.9 Doporučení pro praxi

Výzkumné šetření bylo zaměřeno na dospívající jedince navštěvující NZDM a na vývojové úkoly v období adolescence. Níže navržená doporučení pro praxi vychází z vývojových úkolů, které činí zkoumaným adolescentům v jejich životě největší problémy.

Mezi hůře zvládnuté vývojové úkoly patří **schopnost aplikovat intelektový potenciál v běžné každodenní činnosti**. Zkoumané mládeži se nedaří zhodnotit svůj intelekt především v plnění školních povinností. Tento nezdar se dá přisoudit necílevědomosti, málo vyvinutému vlastnímu úsilí, špatné struktuře času a nikoliv náladě a počasí, jak si někteří z nich myslí. Je tudíž vhodné zaměřit se u mládeže na vylepšení školního prospěchu pomocí stanovení si krátkodobých a dlouhodobých cílů ve studiu a tyto cíle pravidelně monitorovat a vyhodnocovat.

Další hůře zvládnutý vývojový úkol se týká **představy o ekonomické nezávislosti a volbě povolání**. Zkoumaní dospívající sice mají představu o svém budoucím povolání, ale vzhledem k jejich současnému zvolenému studijnímu oboru a poměrně špatnému školnímu prospěchu jsou jimi uváděná povolání vesměs nereálná. Co se pak týče ekonomické nezávislosti, tak někteří spoléhají na pomoc svých rodičů a někteří se nad touto otázkou vůbec nezamýšlejí. Zde by bylo možné jako doporučení vést mládež k tomu, aby dokončila současný zvolený studijní obor, i když je pro většinu z nich nezajímavý či náročný. Konkrétní ukončené vzdělání jim v budoucnu umožní nalézt snadněji práci a tedy i finanční nezávislost. Posléze, pokud budou mít stále zájem i o jiné povolání, mohou o toto usilovat např. dalším studiem při zaměstnání.

Sociálně odpovědné chování se v globálu jeví jako zvladatelný vývojový úkol, jen je potřeba mládeži poukázat na to, že i graffiti na vagónech vlaků a aktivity jim podobné jsou považovány v naší společnosti za vandalismus a nikoliv za druh umění. Dále je chvályhodné, že zkoumaní dospívající sami připouští, že se občas chovají nezodpovědně a to zejména v plnění slibů a povinností vůči rodičům, kamarádům a škole. Zde je opět žádoucí vést mládež k vyvíjení většího úsilí, kdy se společnými silami sociálních pracovníků či pedagogů by bylo vhodné podrobně probrat situace, při kterých k těmto nesplněným závazkům dochází a nastolit konkrétní možný postup, jak jim v budoucnu předejít.

Mezi další hůře zvládnuté vývojové úkoly patří **představa o osobních budoucích prioritách v dospělosti**. Vzhledem k tomu, že pro některé zkoumané jedince je budoucnost a to

jak krátkodobá, tak dlouhodobá příliš vzdálená, nejasná, bez potřeby ji v současnosti řešit, jeví se jako potřebné s nimi diskutovat o důležitosti nastavení si budoucích cílů v životě. Těmito cíli by neměla být pouze dobrá práce, ale také rodina, zdraví, aktivní trávení volného času, vzdělání apod. Také je žádoucí zaměřit se na současné trávení volného času, kdy by bylo vhodné navést mládež k tomu, aby rozšířila okruh svých současných zájmů, u kterých je předpoklad, že je budou praktikovat a těžit z nich i v dospělosti.

Z pohledu vývojového úkolu **hodnotové hierarchie** se zdá, že je zkoumaná mládež téměř bez potíží. Zkoumaní dospívající mají stanoveny hodnoty, o kterých se dá říci, že jsou běžné ve společnosti a nevyznačují se žádnými závadami. Nejčastěji byly uváděny hodnoty: rodina, přátelé, zdraví, láska. Ovšem i zde je možno něco vylepšit a to poukazovat mládeži i na hodnoty, které u ní chybí. Například hodnota vzdělání se jeví u všech zkoumaných jako málo podstatná a zřejmě se i proto odráží na špatném školním prospěchu. Také víra může u člověka sehrát důležitou roli, aby mohl vést řádný a spokojený život. Vždyť mládež obecně hledá hodnoty, které jsou opravdové, trvalé a nelze je zpochybnit.

ZÁVĚR

Adolescence je kvalitativně odlišné vývojové období od jiných vývojových období v životě člověka, ve kterém má jedinec dosáhnout své identity a zvládnout další důležité vývojové úkoly. V případě nezvládnutí těchto úkolů se může dostat na okraj společnosti jako její periferní člen.

Z tohoto důvodu je evidentní, že je úkolem rodičů ale i dalších pracovníků pomáhajících profesí, pomoci dospívajícím projít tímto obdobím pokud možno co nejlépe. Velkou pozornost potřebuje zejména mládež, která je ohrožena společensky nežádoucími jevy. Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež jsou právě zřízena za účelem sociální prevence a pracují v nich kvalifikovaní odborníci, jež pomáhají dětem a mládeži, které se ocitají v obtížných životních situacích.

Ve své diplomové práci jsem se nejen zabývala obdobím adolescence a vývojovými úkoly v tomto období, ale také nízkoprahovými zařízeními, jejich klienty a samotným výzkumným šetřením.

V teoretické části jsem podala podrobnější informace o dané problematice, přičemž bylo snahou vytvořit teoretický základ pro část praktickou. V rámci praktické části bylo zkoumáno, jak zvládají své vývojové úkoly v dospívání adolescenti, kteří navštěvují nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Unie Kompas ve Zlíně, přičemž východiskem byla koncepce vývojových úkolů R. J. Havighursta.

Z realizovaného výzkumu vyplynulo, že některé vývojové úkoly zvládají zkoumaní dospívající vcelku dobře: akceptace vlastního těla včetně fyzických změn, uplatnění intelektového potenciálu v mimoškolních aktivitách a to zejména v interakcích s kamarády, vytváření a udržování vztahů s vrstevníky obojího pohlaví, proměna vztahů k dospělým směrem k nezávislosti, vzájemnému respektu a kooperaci, sociálně odpovědné chování vůči uživatelům a majetku NZDM, stanovení důležitých hodnot pro život. Některé vývojové úkoly ovšem mládeži činí menší či větší potíže: uplatnění intelektového potenciálu v plnění školních povinností, volba reálného povolání a představa o ekonomické nezávislosti, sociálně odpovědné chování týkající se plnění slibů a určitých povinností vůči okolí, představa o osobních budoucích prioritách, postrádání určitých hodnot zejména vzdělání.

Z vývojových úkolů, které jsou pro zkoumanou mládež hůře zvladatelné, pak vzešla doporučení pro praxi: pomoci dospívajícím vylepšit školní prospěch skrze stanovení krátkodo-

bých a dlouhodobých cílů, vést je k dokončení současného zvoleného studijního oboru a v případě volby jiného povolání zvolit další studium až při zaměstnání, probrat situace, při kterých dochází k neplnění závazků vůči okolí a vytvořit postup jak jim předejít, pomoci dospívajícím nastavit si osobní budoucí cíle, zaměřit se na současné trávení jejich volného času, poukazovat na důležité hodnoty, které u dospívajících nemají váhu.

Je však potřeba ještě dodat, že jako každé výzkumné šetření má i toto své limity. Výstupy se nedají zevšeobecnit na všechny adolescenty, ani na adolescenty navštěvující nízkoprahová zařízení, nýbrž jsou platné právě v případě zkoumaných jedinců. Bylo by zajímavé zrealizovat i kvantitativní druh výzkumu a to v širším spektru těchto zařízení. Takové výstupy by pak mohly být uplatnitelné v metodických pokynech pro práci s mládeží v nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] ARNETT, Jeffrey Jensen, 2000 cit. podle MACEK, Petr, 2003. *Adolescence*. 2., upr. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-747-7.
- [2] *Bílá kniha Evropské komise: Nový podnět pro evropskou mládež* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, odbor pro mládež, 2002, poslední aktualizace 29. 12. 2005 [cit 2012-02-12]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mladez/bila-kniha-evropske-komise-o-mladezi>.
- [3] BECKER-STOLL, Fabienne, 2003 cit. podle MACEK, Petr a Zuzana ŠTEFÁNKOVÁ, 2006. Vztahy s rodiči a jejich souvislosti s citovou vazbou. In: MACEK, Petr a Lenka LACINOVÁ, ed. *Vztahy v dospívání*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 80-7364-034-1.
- [4] BOWLBY, John, 1982. *Attachment and loss. Vol. 1: Attachment*. 2nd ed. New York: Basic Books, originally published in 1969. ISBN 0-465-00543-8.
- [5] ČAČKA, Otto, 2000. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: Doplněk. ISBN 80-7239-060-0.
- [6] ČAS, 2008. *Pojmosloví nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM)* [online]. Praha: ČAS. [cit 2012-02-29]. Dostupné z: http://www.streetwork.cz/images/download/Pojmoslovi_text.pdf
- [7] ERIKSON, Erik H., 1968 cit. podle MACEK, Petr, 2003. *Adolescence*. 2., upr. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-747-7.
- [8] FLAMMER, August a Joannis AVRAMAKIS, 1992 cit. podle MACEK, Petr, 2003. *Adolescence*. 2., upr. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-747-7.
- [9] GAVORA, Peter, 2000. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido. ISBN 80-85931-79-6.
- [10] HANŽALOVÁ, Martina a Petr MACEK, 2009. Vztah mezi styly zvládnání, přesvědčením o vlastním vlivu a problémy dospívajících. *E-psychologie: elektronický časopis ČMPS* [online]. Ročník 3, č. 1 [cit 2012-02-11]. ISSN 1802-8853. Dostupné z: <http://www.e-psycholog.eu>.
- [11] HAVIGHURST, Robert J., 1948, 1974 cit. podle MACEK, Petr, 2003. *Adolescence*. 2., upr. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-747-7.
- [12] HAVIGHURST, Robert J., 1956. Research on the developmental-task concept. *The School Review*. Vol. 64, No. 5, pp. 215-223. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/1083328?uid=3737856&uid=2129&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=55977152513>
- [13] HERZOG, Aleš, 2007. Děti a mládež ohrožené společensky nežádoucími jevy. In: NEDĚLNÍKOVÁ, Dana ed. *Metodická příručka pro výkon terénní a sociální práce*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- [14] JEDLIČKA, Richard, 2004a. Životní obtíže a krize. In: JEDLIČKA, Richard et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, s. 159-214. ISBN 80-7312-038-0.

- [15] JEDLIČKA, Richard, 2004b. Nezpracované tíživé situace a jejich důsledky. In: JEDLIČKA, Richard et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, s. 215-259. ISBN 80-7312-038-0.
- [16] JENKINS, Richard L., 1973. *Behavior disorders of childhood and adolescence*. Springfield: Charles C Thomas Publisher. ISBN 0-398-02786-2.
- [17] JOSSELSOHN, Ruthellen, 1980 cit. podle VÁGNEROVÁ, Marie, 2000. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-308-0.
- [18] KLÍMA, Petr, 2004. Pedagogika mimo zdi institucí. In: JEDLIČKA, Richard et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, s. 355-401. ISBN 80-7312-038-0.
- [19] KOCOURKOVÁ, Jana, 2000. Normální vývoj dítěte a adolescenta. In: HORT, Vladimír et al. *Dětská a adolescentní psychiatrie*. Praha: Portál, s. 27-41. ISBN 80-7178-472-9.
- [20] KON, Igor' Semenovič, 1986. *Kapitoly z psychologie dospívání*. Praha: SPN.
- [21] KOVAŘÍK, Jiří et al., [1998?] *Děti v České republice 1996: situační analýza*. Praha: Český výbor pro UNICEF. ISBN 80-901367-1-0.
- [22] KRUTILOVÁ, Klára, 2011. *Nespokojenost s vlastním tělem u adolescentů*. Olomouc. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Katedra psychologie a patopsychologie.
- [23] KURIC, Jozef, 2000. *Ontogenetická psychologie*. Brno: CERM. ISBN 80-214-1844-3.
- [24] LACINOVÁ, Lenka a Radka MICHALČÁKOVÁ, 2009. Vývojové krize a vývojové úkoly. In BAŠTECKÁ, Bohumila, ed. *Psychologická encyklopedie: aplikovaná psychologie*. Praha: Portál, s. 438-441. ISBN 978-80-7367-470-0.
- [25] LLOYD, Margaret A., 1985 cit. podle MACEK, Petr, 2003. *Adolescence*. 2., upr. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-747-7.
- [26] MACEK, Petr, 2003. *Adolescence*. 2., upr. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-747-7.
- [27] MACEK, Petr a Zuzana ŠTEFÁNKOVÁ, 2006. Vztahy s rodiči a jejich souvislosti s citovou vazbou. In: MACEK, Petr a Lenka LACINOVÁ, ed. *Vztahy v dospívání*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 80-7364-034-1.
- [28] MATOUŠEK, Oldřich a Andrea KROFTOVÁ, 2003. *Mládež a delikvence*. Vyd. 2., aktualiz. Praha: Portál. ISBN 80-7178-771-X.
- [29] MEEUS, Wim a Maja DEKOVIC, 1995 cit. podle MACEK, Petr, 2003. *Adolescence*. 2., upr. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-747-7.
- [30] MIOVSKÝ, Michal, 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. ISBN 80-247-1362-4.

- [31] PETERSEN, Anne, 1988 cit. podle MACEK, Petr a Zuzana ŠTEFÁNKOVÁ, 2006. Vztahy s rodiči a jejich souvislosti s citovou vazbou. In: MACEK, Petr a Lenka LACINOVÁ, ed. *Vztahy v dospívání*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 80-7364-034-1.
- [32] PREISSOVÁ KREJČÍ, Andrea a Libuše ČADOVÁ, 2006. Hodnotová orientace a životní postoje současných adolescentů. *Paidagogos: časopis pro pedagogiku a s ní související vědy* [online]. Ročník 2006, č. 1, čl. 1 [cit 2012-02-10]. ISSN 1213-3809. Dostupné z: <http://www.paidagogos.net>.
- [33] PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ, 2008. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. [i.e. Vyd. 5.] Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-416-8.
- [34] SAK, Petr, 2000. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč. ISBN 80-7229-042-8.
- [35] SEIFERT, Kelvin L. a Robert J. HOFFNUNG, 1991 cit. podle MACEK, Petr, 2003. *Adolescence*. 2., upr. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-747-7.
- [36] *Standardy kvality sociálních služeb*. Příloha č. 2 vyhlášky č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách (poslední aktualizace 26. 10. 2009). Dostupné také z: <http://www.mpsv.cz/cs/5963>.
- [37] *Statistická ročenka kriminality, rok 2002*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR. Dostupné také z: <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?j=33&o=23&k=3397&d=47145>
- [38] ŠIRŮČEK, Jan a Michaela ŠIRŮČKOVÁ, 2006. Vývoj a zkoumání vrstevnických vztahů. In: MACEK, Petr a Lenka LACINOVÁ, ed. *Vztahy v dospívání*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 80-7364-034-1.
- [39] ŠTURSOVÁ, Tereza a Miroslav BOCAN, 2006. *Aktuální problémy mladé generace ČR: Závěrečná zpráva*. Praha: Národní institut dětí a mládeže MŠMT ČR. Dostupné také z <http://www.vyzkum-mladez.cz/zpravy/1174039212.pdf>
- [40] ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ, et al., 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.
- [41] UNIE KOMPAS. *O nás: naše činnost*. [online]. ©2003 [cit.2012-3-4]. Dostupný z: <http://unko.cz/index.php/onas/nase-cinnost>.
- [42] UNKO, *Unie Kompas* (propagační leták). [cca. 2007].
- [43] VÁGNEROVÁ, Marie, 2000. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-308-0.
- [44] *Vyhláška č. 505/2006 Sb. ze dne 15. listopadu 2006, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách* (stav k 24. 8. 2009). Dostupné také z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7336/505_2006_aktual.pdf.
- [45] *Zákon č. 108/2006 Sb. ze dne 14. března 2006 o sociálních službách* (stav k 6. 7. 2009). Dostupné také z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ČR Česká republika

DVO dílčí výzkumná otázka

NZDM nízkoprahové zařízení pro děti a mládež

UTB Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

SEZNAM OBRÁZKŮ

<i>Obr. 1. Spokojenost s vlastní postavou, mládež 16-20 let</i>	<i>29</i>
<i>Obr. 2. Nespokojenost s jednotlivými částmi těla, mládež 16-20 let</i>	<i>30</i>
<i>Obr. 3. Cíle pro nejbližší 1 rok a 30 let, mládež 15-19 let, sběr dat 1996</i>	<i>32</i>
<i>Obr. 4. Životní cíle české mládeže 15-20 let; sběr dat 2006.....</i>	<i>33</i>
<i>Obr. 5. Věk prvního sexuálního styku, mládež 15-18 let; sběr dat 1998</i>	<i>35</i>

SEZNAM TABULEK

<i>Tab. 1. Hodnotové preference mládeže 15-18 let; sběr dat 1996.....</i>	31
<i>Tab. 2. Hodnoty české mládeže 15-20 let, sběr dat 2006</i>	31
<i>Tab. 3. Erotické a sexuální zkušenosti mládeže 14-18 let (1992/1993).....</i>	34
<i>Tab. 4. Frekvence trestných činů mládeže 15-19 let.....</i>	37

SEZNAM PŘÍLOH

- P I Scénář polostrukturovaného rozhovoru
- P II Položky pro volné asociace
- P III Schéma pozorovaných jevů
- P IV Pozorovací archy (uloženy na příloženém CD)
- P V Transkripce rozhovorů a volných asociací (uloženy na příloženém CD)
- P VI Seznamy kódů a kategorií (uloženy na příloženém CD)

PŘÍLOHA P I: SCÉNÁŘ POLOSTRUKTUROVANÉHO ROZHOVORU

DVO 1: Jak mládež přijímá vlastní tělo včetně fyzických změn?

- 1a) Jsi spokojen s tím, jak vypadáš?
- 1b) Co si myslíš, že je na Tobě nejhezčí?
- 1c) Co Tě naopak na Tvé vizáži nejvíc štve?

DVO 2: Jak je mládež schopna aplikovat intelektový potenciál v běžné každodenní činnosti?

- 2a) Jak se Ti daří plnit povinnosti do školy?
- 2b) V čem nejvíc tápeš? V čem jsi naopak dost dobrý? (jaké budou známky?)
- 2c) Máš pocit, že se Ti během dne daří či spíše nedaří? (Proč, v čem?)

DVO 3: Jak je mládež schopna vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví?

Dívky:

- 3a) Máš nějakou super kamarádku? Jak dlouho se kamarádíte?
- 3b) Popiš Váš vztah.
- 3c) Myslíš si, že na Tvou kamarádku se dá hodně spolehnout? A na Tebe?
- 3d) Máš taky dobrého kamaráda? Jak dlouho se kamarádíte?
- 3e) Popiš Váš vztah.

Chlapci:

- 3d) Máš nějakého super kamaráda? Jak dlouho se kamarádíte?
- 3e) Popiš Váš vztah.
- 3f) Myslíš si, že na Tvého kamaráda se dá hodně spolehnout? A na Tebe?
- 3g) Máš taky dobrou kamarádku? Jak dlouho se kamarádíte?
- 3h) Popiš Váš vztah.

DVO 4: Jak se mládeži daří proměnit svůj vztah k dospělým, tj. z pozice emocionální závislosti na pozici autonomie popř. vzájemného respektu a kooperace?

- 4a) Jak bys popsal Tvůj vztah se svými rodiči?
- 4b) Jaké máš vůči nim pocity?
- 4c) Co si myslíš o svých učitelích? / O vedoucích na praxi?
- 4d) Uznáváš některého učitele? / Vedoucího na praxi? Proč?
- 4e) Setkáváš se častěji ještě s nějakými dalšími dospělými? Jaký máš s nimi vztah?

DVO 5: Jakou má mládež představu o ekonomické nezávislosti a volbě povolání?

- 5a) Jaké povolání chceš dělat, až dokončíš školu?

5b) Myslíš, že se po skončení školy dokážeš uživit?

5c) Jak a kde budeš bydlet?

DVO 6: Jak mládež přistupuje k sociálně odpovědnému chování?

6a) Myslíš si, že zákony jsou potřebné? Proč?

6b) Co si myslíš, že je potřeba dělat pro ochranu životního prostředí?

6c) Myslíš si, že se chováš zodpovědně? V čem?

DVO 7: Jakou má mládež představu o osobních budoucích prioritách v dospělosti?

7a) Jaké máš životní cíle - čemu by ses chtěl věnovat za 3 roky?

7b) A čemu za 10 a více let?

DVO 8: Jakou má mládež hodnotovou hierarchii?

8a) Co je pro Tebe v životě nejdůležitější? Proč?

8b) Máš nějakou svoji životní filozofii?

PŘÍLOHA P II: POLOŽKY PRO VOLNÉ ASOCIACE

DVO 1: Jak mládež přijímá vlastní tělo včetně fyzických změn?

- FYZICKÁ KRÁSA / ČLOVĚK S IDEÁLNÍM VZHLEDEM / OBLÍBENÉ OBLEČENÍ

DVO 2: Jak je mládež schopna aplikovat intelektový potenciál v běžné každodenní činnosti?

- ÚSPĚŠNÝ ČLOVĚK/ INFORMACE / PROBLÉM

DVO 3: Jak je mládež schopna vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví?

- KAMARÁD / KAMRÁDKA

DVO 4: Jak se mládeži daří proměnit svůj vztah k dospělým, tj. z pozice emocionální závislosti na pozici autonomie popř. vzájemného respektu a kooperace?

- RODIČE / UČITELÉ / DOSPĚLÍ LIDÉ

DVO 5: Jakou má mládež představu o ekonomické nezávislosti a volbě povolání?

- PRACOVNÍ PROFESE / OBŽIVA / PENÍZE

DVO 6: Jak mládež přistupuje k sociálně odpovědnému chování?

- GRAFFITI NA VAGÓNECH VLAKŮ / PRAVIDLA / ZODPOVĚDNOST

DVO 7: Jakou má mládež představu o osobních budoucích prioritách v dospělosti?

- BUDOUCNOST

DVO 8: Jakou má mládež hodnotovou hierarchii?

- SMYSL ŽIVOTA

PŘÍLOHA P III: SCHÉMA POZOROVANÝCH JEVŮ

DVO 1: Jak mládež přijímá vlastní tělo včetně fyzických změn?

- Vytvářená aktivita v péči o vlastní tělo: štíhlost, péče o vlasy, nehty, pleť, malování
- Oblečení podtrhující tělesnou atraktivitu
- Beztvaré oblečení (nejistota sebepojetí, zaměření k jiným hodnotám společnosti)
- Náznaky sebepoškozování

DVO 2: Jak je mládež schopna aplikovat intelektový potenciál v běžné každodenní činnosti?

- Je schopen argumentovat, uvažovat o problémech.
- Školní úspěšnost.
- Hygienická sebeobsluha: čistota, zápach

DVO 3: Jak je mládež schopna vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví?

- Pozice mezi vrstevníky v klubu: outsider, vůdce, běžně přijímaný, oblíbený
- Způsob komunikace a chování mezi dívkami i chlapci: běžné, něčím specifické, agresivní, šikana, příliš submisivní

DVO 4: Jak se mládeži daří proměnit svůj vztah k dospělým, tj. z pozice emocionální závislosti na pozici autonomie popř. vzájemného respektu a kooperace?

- Jakým způsobem hovoří o svých rodičích
- Jakým způsobem hovoří o dalších dospělých autoritách (učitelé, pracovníci)
- Projevy chování vůči pracovníkům NZDM: konfliktní projevující se vzdorem či hrubostí; kooperativní chování

DVO 5: Jakou má mládež představu o ekonomické nezávislosti a volbě povolání?

- Hovoří o budoucí/současné profesi: kladně, záporně

DVO 6: Jak mládež přistupuje k sociálně odpovědnému chování?

- Chování vůči majetku (svému, druhých, v T-klubu), vůči ostatním

DVO 7: Jakou má mládež představu o osobních budoucích prioritách v dospělosti?

- Životní styl + záliby

DVO 8: Jakou má mládež hodnotovou hierarchii?

- Odráží se v chování či řeči morální hodnoty (poctivost, lhaní, spravedlnost, pomoc druhému)
- Odráží se v chování či řeči hodnoty jako (zdraví, rodina, vzdělání, přátelství, víra)
- Důraz na značkové věci